

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 53, Haziran/June 2025, 457-502

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/90764>

ISSN 2791-6812

Seferad Tavrıyla Zebur Okuyuşu ve Türk Müziği ile Karşılaştırılması

Sephardic Psalms Recitation and Comparing with Turkish Music

Yazar Bilgisi Author Information

Mustafa TOPŞİR

Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Giresun, Türkiye

Asst. Prof., Giresun University Faculty of Theology, Giresun, Türkiye

mustafa.topsir@giresun.edu.tr, www.orcid.org/0000-0002-8036-196X

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that he get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.1631125
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
1 Şubat/February 2025	30 Mayıs/May 2025

Öz

Yahudi ve Hristiyan geleneğinde önemli bir yere sahip olan Zebur ya da diğer adıyla Mezmurlar, her iki gelenekte de dinî müzik icrasında okunagelen kutsal metinlerdir. Özellikle Yahudi geleneğine göre dinî müziğin kaynağı olarak görülen Mezmurlar, ayinlerde okunan önemli dinî metinlerdir ve bu anlamda ilahi kitabı olarak da görülmektedir. Mezmurlar Hristiyan geleneğinde de litürjik çerçevede önemli bir konumda yer almaktadır. Yahudi geleneğine göre Mezmurlar uzun bir süre kendi farklı yazarları tarafından yazılmışken İslam geleneğine göre Zebur, Hz. Davud'a indirilmiş kutsal kitaptır. Günümüzde ise Mezmurlar büyük ölçüde şiir kitabı olarak değerlendirilmektedir. Coğrafyamızdaki kültürel zenginliğin önemli bir parçası olan Yahudi cemaatinin çoğunluğunu oluşturan Seferad Yahudileri İspanya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmak amacıyla 1492 yılında göç etmiş Yahudi grubudur. Ülkemizde az sayıda da olsa varlıklarını sürdüren Seferad Yahudileri, ayinlerini tek sesli bir şekilde icra etmekte ve günümüz Türk müziği kavramlarını ve referanslarını kullanmaktadırlar. Bu çalışmada Seferad tavrı Taamim sistemiyle icra edilen birinci Zebur ayetinin ilk altı cümlesinin incelenip, Türk Müziği nazarî sistemiyle karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada analiz edilen kayıt, Şişli Bet-İsrail Sinagogu Hahamı David Sevi tarafından alınmıştır. Taamim sistemi, kökeni çok eskiye dayalı olan ve Mazoretler olarak bilinen topluluk tarafından oluşturulmuş olup, geleneksel Yahudi kutsal kitap okuyuşunda kullanılmaktadır. Kur'ân hattında kullanılan üstün, esre ve ötre hareketlerine benzer bir işleve sahip olan *Niqud* sistemiyle bağlantılı olarak kutsal kitabın ezberlenmesi için tasarlanan Taamim sistemindeki semboller melodik seyri ifade eder. Bu yönüyle Neumatik nota sistemine benzeyen Taamim sistemi, belirgin bir notayı ifade etmeyip aralık üzerine kurulan bir düzene dayalı olması ve üzerine veya altına geldiği kelimenin melodik olarak nasıl okunması gerektiğini göstermesi yönüyle melodik seyre odaklandığı için Neumatik sistemden ayrışır. Taamim sembolleri Aşkenaz Yahudi geleneğinde farklılıklar göstermektedir. Araştırmanın notasyon sürecinde beş satırlı nota yazımı tekniği kullanılacaktır. Beş satırlı nota yazım tekniğine göre ilk satırda Sol Anahtarı, ikinci satırda okuyuşu erkek vokalin gerçekleştirmesinden ötürü Fa anahtarı (La=440 hertz), üçüncü satırda perdelerin makam içerisindeki derecelerini gösteren numerik hat, dördüncü satırda notaların cent değerlerini gösteren grafik ve beşinci satırda ise icradaki vurguları göstermek amacıyla notaların desibel (dB) değerlerini gösteren grafik yer almaktadır. Semâvî dinlerde kutsal kitap okuyuşu hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde Kur'ân-ı Kerim, İncil (Rum ve Ermeni), Tevrat ve Zebur/Mezmurlar (Rum ve Ermeni) hakkında çalışmaların olduğu görülmektedir. Zebur ayetleri Hristiyan gruplarından Ermeni ve Rum geleneğine göre okunmuş ve araştırmalarda daha önce yer almıştır. Ancak Yahudi geleneğine göre Mezmur ayetlerinin araştırmalarda yer almadığı tespit edilmiştir. Mezmur okuma geleneğinin şabat ayinleri açısından önemli olduğu bilinmekte olup ortaya konulan bu araştırma, Seferad Yahudi geleneğinde Zebur ayeti okuyuşu üzerine yapılmış olan ilk çalışmadır. Bu çalışma, Yahudi mabetlerinde Mezmur okuyuşuna dair önemli bir boşluğu dolduracaktır. Aynı zamanda çalışma, Yahudi dinî müziğine dair önemli verileri ortaya koyması sebebiyle de önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinî Mûsikî, Zebur, Seferad, Taamim, Türk Müziği

Abstract

The Psalms—also known as the *Zabur*—hold an important place in both Jewish and Christian traditions. These sacred texts are recited during religious musical practices in both traditions. Especially in the Jewish context, the Psalms are considered the primary source of religious music and are seen as a liturgical text frequently read during services. Similarly, in Christianity, the Psalms play a central role in liturgical practices. While the Psalms were written by various authors over a long period in the Jewish tradition, Islamic belief holds that the *Zabur* was a holy book revealed to Prophet Dawud (David). Today, the Psalms are often regarded as a collection of poetry. The Sephardic Jews, who make up the majority of the Jewish community in our region and are the significant part of cultural diversity, are a group that migrated from Spain to the Ottoman Empire in 1492. Although few in number today, Sephardic Jews continue to exist in Turkey. They perform their liturgical chants monophonically and employ concepts and references from modern Turkish music. This study aims to analyze the first six sentences of the first verse of the Psalms recited in the Sephardic style using the *Ta'amim* system and compare it with Turkish music theory. The recording used in the analysis was provided by Rabbi David Sevi of the Şişli Bet-Israel Synagogue. The *Ta'amim* system, developed by the ancient Masoretic community, is used in traditional Jewish scriptural recitation and is linked to the *Niqud* system, which functions similarly to the *harakats* (vowel marks) in Quranic script. The *Ta'amim* symbols represent melodic contours and guide the melodic flow of recitation. While it resembles the Neumatic notation system, it differs by not indicating fixed pitches, instead focusing on intervals and melodic directions based on the position of the symbols relative to the text. In Ashkenazi Jewish tradition, *Ta'amim* symbols exhibit some variations. During the notation phase of the study, a five-line staff notation technique will be employed. According to this system: the first line will contain the treble clef, the second line will contain the bass clef (La = 440 Hz) as the performance is delivered by a male vocalist, the third line will show the numeric degrees of pitches within the scale, the fourth line will graphically represent the cent values of the notes, and the fifth line will show the decibel (dB) values indicating vocal emphasis. Previous studies on sacred text recitations in Abrahamic religions have focused on the Qur'ān, the Bible (in Greek Orthodox and Armenian traditions), and the Torah and Psalms (in Greek Orthodox and Armenian traditions). The Psalms were recited in accordance with the liturgical traditions of Armenian and Greek Christian communities, and have been the subject of prior academic studies. However, it was observed that there has been no research focusing on the Psalms as recited within the Jewish tradition. The recitation of Psalms is known to be significant in Sabbath services, and this research represents the first known study on Psalm recitation within the Sephardic Jewish tradition. It aims to fill a critical gap regarding Psalm recitation in Jewish synagogues. Furthermore, the study holds particular significance due to the valuable insights it provides into Jewish religious music.

Keywords: Religious Music, Psalms, Sephardic, Ta'amim, Turkish Music

Giriş

İbranice'de *kitap*, Arapça'da *yazılı metin* anlamına gelen Zebur, İslam dininde Hz. Davud'a gönderilmiş olan dört kutsal kitaptan ikincisidir. İslam geleneğine göre Zebur'un günümüzde asıl nüshası yoktur. Eski Ahit'te yer alan Mezmurlar'ın Zebur olacağı yönünde

bilgiler mevcuttur.¹ Mezmurlar, İbrani literatüründe *Sefer Tehilim* (*Şarkılar kitabı*) olarak adlandırılmaktadır.² Bundan dolayı Yahudi dinî müziğinin kaynağının Mezmurlar'a dayandığı ileri sürülmektedir.³

Mezmurlar, Yahudi ve Hristiyan geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Her iki geleneğe göre Mezmurlar bir ilahi ya da dua kitabı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴ Elimizdeki verilere göre, Hristiyanlığın ilk ortaya çıktığı zamanlarda ayinlerin icrasının Yahudi müzik geleneğine göre düzenlendiği belirtilmektedir. Buna göre ilk dönem Hristiyanlarında müzik, genel anlamda Yahudi dinî referanslarına göre şekillenmiş ve bu kültürün etkisi altında gelişimini sürdürmüştür.⁵ Bu durum Hristiyanlığın ortaya çıktığı dönemde aslında çok normal bir şekilde karşılanmaktadır. Çünkü dinî hareket her ne kadar yeni ortaya çıkmış olsa da, müziği icra eden toplum tamamen değişmemiştir. Müzikteki gözle görülür farklar, Hristiyanlığın farklı toplumlar tarafından kabul edilmesiyle birlikte oluşmuştur.⁶

Mezmurlar dinî öğretilerden ziyade bir şiir kitabı niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle Yahudiler çeşitli ayinlerde ve cenaze törenlerinde Mezmurlardan bölümler okumaktadırlar.⁷ Bu bölümlerde Tanrı inancı, anlayış, iyilik ve sevgi gibi konular şiirsel bir üslupla işlenmiştir. Yahudi geleneğine göre çoğunun Hz. Davud'a (Kral Davud/David) ait olduğu düşünülen Mezmurlar 150 ilahi ve 2527 pasuk⁸ içermektedir.⁹

Bu çalışma, müziğin toplum içerisindeki rolüne vurgu yaparak, toplumlar arası etkileşim ve kültürel sürekliliğin anlaşılmasına bir nebze katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1. Yöntem

Çalışmamızda ilk olarak *Mezmurlar* ve *Zebur* kelimeleri çeşitli veri tabanlarında Türkçe, İngilizce ve Almanca dillerinde taranmış ve Mezmur okuyuşuna dair işitsel veya görsel kaynaklara ulaşmaya çalışılmıştır. Literatür taramasının ardından elde edilen veriler Mus2 nota programı kullanılarak notaya aktarılmıştır. Alınan kayıt, icranın analizinin ve tavrı olgusunun anlaşılması adına cent ve desibel değerlerine dönüştürülmüştür. Bu sayede icranın Türk Müziği nazari sistemiyle karşılaştırması sağlanmıştır.

1.1. Evren/Örneklem

Çalışmanın evreni Türkiye coğrafyasındaki Seferad Yahudi Sinagogları, örnekleme ise Şişli Bet-İsrail Sinagogudur.

1.2. Sınırlamalar

Elde edilen bulgular ve bulgulara ilişkin yapılacak olan yorumlar, mevcut kaynaklarla sınırlıdır ve değişik verilerin ve kaynakların ortaya çıkmasıyla farklı sonuçlara varmak mümkündür.

¹ Fikret Karaman, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, ed. İsmail Karagöz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), "Zebûr" 708.

² Abdurrahman Küçük – Günay Tümer, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1994), 198.

³ William Wingfield Longford, *Music and Religion* (London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., 1916), 38.

⁴ Cem Behar, Ali Ufkî ve Mezmurlar (İstanbul: Pan Yayıncılık, 1990), 48.

⁵ Peter Christian Lutkin, *Music in The Church* (Milwaukee: The Young Churchman Company, 1910), 54.

⁶ George Whitfield Andrews, "Music as an Expression of Religious Feeling", *The Musical Quarterly* 2/3 (Temmuz 1916), 332.

⁷ Küçük – Tümer, *Dinler Tarihi*, 198.

⁸ Tevrat cümlesi

⁹ Yusuf Besalel, *Osmanlı ve Türk Yahudileri* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın, 2004), 384.

1.3. Varsayımlar

-Literatür taraması sonucunda elde edilen kaynakların içerdiği bilgiler doğru ve güvenilirlerdir.

-Alanla ilgili kişiden gelen bilgiler doğrudur ve alanı temsil ettiği varsayılmaktadır.

-Literatür taraması başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

-Çalışmanın notasyon aşamasında kullanılan Mus2 nota yazılım programının, algılanan perdelerin doğru şekilde notaya aktardığı ve notasyonun ilgili ses kaydını temsil ettiği varsayılmaktadır.

1.4. Problem Durumu

İstanbul çok farklı kültürleri bünyesinde barındırmakla, müzikal düzeyde benzerlik ve farklılıkları içeren kültürel bir zenginliğe ev sahipliği yapmaktadır. Çeşitli dinî grupların uzun yıllar boyunca aynı coğrafyada yaşamalarından ötürü müzik alanında makamsal yapı ve icra tarzı noktasında benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Bunların ortaya konulduğu bilimsel araştırmalarda çeşitli dinî formlar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.¹⁰

Çiftçi'nin, hazırladığı lisansüstü çalışmasında okunan Zebur ayetleri, Hristiyan üslubu ile okunmuştur. Bu noktada Yahudi üslubu ile okunuşunun da değerlendirilmesi ve bu çerçevede Türk Müziği ile mukayesesinin yapılması gerektiği düşünülmüştür.

1.5. Problem Cümlesi

Ayinlerde ve bayramlarda önemli bir yere sahip olan Mezmur ayetlerinin okunuşu Yahudi sinagoglarında nasıl gerçekleştirilmektedir?

1.6. Alt Problemler

-Okunan ayette perde ve aralıkların cent bazındaki değerleri nasıl ifade edilebilir?

-Okunan ayette perdelerin icra içerisindeki kullanılma oranı ne düzeydedir?

-Okunan ayetin sonlarında bulunan uzayan hecelerdeki melodik yapının¹¹ uzunluğu, perde sayısı ve genişliği ne düzeydedir?

-Okunan ayette susma süreleri arasında bir tutarlılık var mıdır?

1.7. Hipotezler

- Okunan Mezmur ayetlerinde Rast makamına benzer bir melodik yapı bulunmaktadır.

¹⁰ Mehmet Safa Yeprem, Türk Cami Musikisi ile Mukayeseli Olarak İstanbul Gayr-ı Müslimlerinde Mabet Musikisi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004); Ayşegül Arslan, Semavi Dinlerin İstanbul'daki Mabetlerinde İcra Edilen Doğuş İlahilerinin Karşılaştırmalı Analizi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015); Gazi Ergişi, İstanbul'daki Yahudi, Hristiyan ve İslam Mabetlerinde İcra Edilen İlahilerin Karşılaştırmalı Müzikal Analizi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015); Muhammed Recai Çiftçi, İstanbul'daki Hristiyan ve Müslüman Mabetlerinde Okunan Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran-ı Kerim Ayetlerinin Karşılaştırmalı Müzikal Analizi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019); Mustafa Topşir, İstanbul'daki Yahudi, Hristiyan ve Müslüman Mabetlerinde Okunan Duaların Karşılaştırmalı Müzikal Analizi (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023).

¹¹ Burada "uzayan hecelerdeki melodik yapı" ifadesinde anlatılmak istenen, bir metin okunurken uzatılan son heceler üzerinde icra edilen perdelerdir.

- Okunan ayetlerin analiz edilmesiyle birlikte ortaya çıkacak olan perde ve referans aralıkları, Arel-Ezgi-Uzdilek sistemiyle örtüşmektedir.

1.8. Veri İşleme Yöntemleri ve Süreci

Çeşitli internet veri tabanları tarandıktan sonra, Türkiye'deki Yahudi sinagoglarında Mezmurlar'ın okunuşuna dair elde bir veri olması açısından Şişli Bet-İsrail Sinagogu Hahamı David Sevi tarafından okuyuşu gerçekleştirilen bir ses kaydı elde edilmiştir. Alınan kayıt, Yahudi dini metinlerinin okuyuş reflekslerinden olan ve kökeni oldukça eski bir geleneği temsil eden Taamim sistemine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, kaydın Türkiye'de yaşayan Yahudi Seferad topluluğu geleneğini yansıtmaları açısından önemli olduğunu belirtmek gerekir.

Okuyucu, kaydın makamına dair herhangi bir bilgi vermemekle birlikte kayıttan anlaşılacağı üzere Rast makamına benzer bir makam duyulmuştur. Bu sebeple okuyuşun karar perdesi, Rast (Sol) perdesidir.

Türk Müziği ile karşılaştırmalı analiz yapmadan önce, nota yazım işlemini doğru bir şekilde yapabilmek için, başlangıçta en küçük değere sahip olan nota bir birim olarak kabul edilmiş ve diğer notalar da en küçük birime göre değerlendirilmiştir. Bu sebeple, okunan duaların notaya alınması sırasında en küçük ses birimi dördlük nota olarak kabul edilmiştir. Böylelikle, diğer seslerin notaya alınması da en küçük sese göre gerçekleştirilmiştir.¹² Zebur ayetlerinin nota yazım işleminin gerçekleştirilmesi ve icradaki tavrın da ortaya konulması adına beş satırlı nota yazım tekniği tercih edilmiştir.¹³

Alınan kaydın notasyon işlemini gerçekleştirmek üzere Mus2 nota yazılım programı tercih edilmiştir. Beş satırlı nota yazım tekniğine göre birinci satırda Sol anahtarı kullanılmıştır. İkinci satırda, okuyucunun erkek vokal olması sebebiyle Fa anahtarı (La=440 Hertz) tercih edilmiştir. Üçüncü satırda derece sistemi kullanılmıştır. Derece sistemine göre karar perdeleri "1" olarak ifade edilir ve perdeler 1 ile 7 arasında sıralanır. Dördüncü satırda, okuyuşun seyrini göstermek amacıyla perdelerin cent değerlerini gösteren bir grafik kullanılmıştır.¹⁴ Beşinci satırda ise okuyuştaki vurguları ölçmek ve bu sayede icradaki tavrı daha net bir şekilde gösterebilmek adına desibel (dB) değerlerini gösteren bir grafik kullanılmıştır.¹⁵

Okuyuş notaya alınmadan önce icranın hızını ölçmek adına metronom ölçüsü tespit edilmiş ve dördlük nota değeri üzerinden icranın hızı nota kağıdına yerleştirilmiştir.

Türk müziği nazarî sistemine göre aralıkların karşılaştırılması için, yaklaşık olarak bir komalık (22,64 cent) tolerans sınırı belirlenmiştir. Belirlenen tolerans sınırının üstünde veya

¹² Mehmet Safa Yeprem, "İlahiyat Fakültelerinde Müzikal İşitme, Okuma ve Yazma Çalışmaları", *Geçmişten Günümüze Uluslararası Dinî Mûsikî Sempozyumu*, ed. Şuayp Özdemir – Ayşegül Gün (Amasya: Amasya Üniversitesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, 2017), 407.

¹³ Mustafa Topşir, "Türk Din Musikisi Alanında Transkripsiyon Metodolojisi" *ASEAD 14. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, ed. Ongarkul Koblanova vd. (Ankara: Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2024), 21-24.

¹⁴ Notaların cent değerlerini göstermek için Tony ses yazılımı kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bk. Muhammed Recai Çiftçi, "Kani Karaca ve Bekir Sıdkı Sezgin'in Ezan Tekbirleri Çerçevesinde Tony Adlı Ses Yazılımının İşlevselliği", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 43 (Ekim 2019).

¹⁵ Notaların desibel değerlerini göstermek için Praat programı kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Akif Kılıç, "Praat'la Nazalite ve Nazalans Ölçümü", *Foniyatri Seminerleri*, (İstanbul: Medeniyet Üniversitesi Göztepe Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 2018).

altında olan veriler tabloda koyu bir şekilde gösterilmiştir. Arel-Ezgi-Uzdilek sistemindeki koma değerleri ile bu değerlere denk gelen cent değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Arel-Ezgi-Uzdilek Aralık Tablosu ve Cent Değerleri

ARALIK ADI	SEMBOLÜ	KOMA DEĞERİ	CENT DEĞERİ
Koma	F	1	22,64
Bakiye	B	4	90,56
K. Mücenneb	S	5	113,2
B. Mücenneb	K	8	181,12
Tanini	T	9	203,76

Cent değerlerini daha net bir şekilde ifade etmek adına yukarıdaki tabloda yer alan rakamların virgülden sonra gelen kısımları görmezden gelinip tam sayı haline getirilmiştir. Bir komayı ifade eden 22,64 cent değeri 23, dört komayı ifade eden 90,56 olan cent değeri 91, beş komayı ifade eden 113,2 cent değeri 113, sekiz komayı ifade eden 181,12 cent değeri 181 ve dokuz komayı ifade eden 203,76 cent değeri ise 204 cent olarak değerlendirilmiştir.

Notasyonun ortaya çıktığı ilk zamanlarda her dinin birbirine benzer sistemleri bulunmaktaydı. Neumatik sistem bunlardan bir tanesidir. Neumatik nota sisteminde belli başlı semboller bulunmaktadır ve bu semboller belirli bir notayı belirtmemektedir. Bu semboller daha çok aralığa vurgu yapmakta ve okuyucuyu yönlendirmektedir.¹⁶

Tıpkı Neumatik nota sistemi gibi Yahudi mabed müziği geleneğinde de Taamim adı verilen bir sistem bulunmaktadır. Masoretler tarafından oluşturulan bu sistem Aşkenaz ve Seferad Yahudi geleneğine göre şekillenmiştir ve aralarında kısmen de olsa birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Bu sisteme göre hazan veya ayini yönlendiren kişi, icraya başlamadan önce bir karar sesi verir ve okuyuş bu ses referans alınarak devam ettirilir. Bu yönüyle Neumatik nota sistemiyle aralarında büyük bir benzerlik görülse de Taamim sembollerinin belirli bir melodik kalıbı ifade etmesi sebebiyle aralarında farklılık bulunmaktadır.¹⁷ Taamim sistemine göre semboller birden fazla nota grubunu içinde barındırmaktadır. Masoretler, kutsal kitabın terennümü ile birlikte metinlerde yer alan harflerin yanlış okunmasındaki sıkıntıları da düzeltmek adına Niqud adında bir sistem daha geliştirmişlerdir. Yahudi geleneğinde böyle bir sisteme ihtiyaç duyulmasındaki ana sebeplerden birisi, şifahi olarak aktarılan kutsal metinlerin unutulmasını engellemek ve hafızada kolayca kalabilmesini sağlamaktır.¹⁸

¹⁶ Neumatik nota sistemine dair daha detaylı bilgiler için bk. Chrysantos of Madytos, *Great Theory of Music*, çev. Katy G. Romanou (New York: The Axion Estin Foundation, 2010); H.J.W. Tillyard, *Byzantine Music And Hymnography* (London: The Faith Press, 1923); Egon Wellesz, *A History of Byzantine Music And Hymnography* (Oxford: Clarendon Press, 1962); Murat Bardakçı, *Fener Beyleri'ne Türk Şarkıları* (İstanbul: Pan Yayıncılık, 1992); Savas I. Savas, *Byzantine Music In Theory and In Practice* (Boston: Hercules Press, 1965); Basilios Psilacos, *Byzantine Ecclesiastical Music* (Sydney: Greek Orthodox Archdiocese of Australia, 2010); Ridvan Aydın, *Osmanlı/Türk Müziği Geleneğinin Karamanlıca Kaynaklarında Usul Meselesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

¹⁷ Taamim sembollerinin melodik seyirlerine ilişkin detaylı bilgilere ulaşmak için bk. Mustafa Topşir, "Taamim Sembolleri ve Melodik Olarak İfade Edilmeleri", *İdil Sanat ve Dil Dergisi* 12/103 (Mart 2023).

¹⁸ Chani Haran Smith, "PaRDeS Hate'amim: Listening to the Music Inside the Orchard", *Journal of Synagogue Music* 48/1 (2023), 111-112.

Elimizdeki ses kaydı Taamim sistemine göre yapılmıştır ve Mezmurların birinci bölümünün ilk altı cümlesini oluşturmaktadır. Bu bölümün İbranicesi, latinize edilmiş hali ve Türkçe anlamı aşağıda verilmiştir.

Şekil 1: Mezmurlar'ın Birinci Bölümünün İbranicesi¹⁹

תהלים

ספר ראשון

1 אֲשֶׁר־אִישׁ אֲשֶׁר | לֹא הִלֵּף בְּעֵצָה
רְשָׁעִים וּבְדָרֶךְ חָטָאִים לֹא עָמַד וּבְמוֹשָׁב
לֵצִים לֹא יָשָׁב: 2 כִּי אִם בְּתוֹרַת יְהוָה
חָפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וּלְיָלָה:
3 וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־פֶּלֶאִי מִיָּם אֲשֶׁר
פָּרְיוֹ | יִתֵּן בְּעֵתוֹ וְעֵלְהוּ לֹא־יִבּוֹל וְכֹל
אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ: 4 לֹא־כֵן הִרְשָׁעִים כִּי
אִם־כְּפֹמֶץ אֲשֶׁר־תִּדְפְּנוּ רוּחַ: 5 עַל־כֵּן |
לֹא־יָקֻמוּ רְשָׁעִים בַּמִּשְׁפָּט וְחָטָאִים
בְּעֵת צְדִיקִים: 6 כִּי־יִוָּדַע יְהוָה דֶּרֶךְ
צְדִיקִים וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תִּנָּבֵד:

Latinize edilmiş hali: (1) Ashre aish asher lo alah batsat reshaim, uvdereh hataim lo amad, uvmoshav letsim lo yashav. (2) Ki im beTorat Adonay heftso, uvTorato yege yomam valayla. (3) Veaya keets shatul al palge mayim; asher piryo yiten beito, vealeu lo yibol, vehol asher yaase yatsliah. (4) Lo hen areshaim, ki im kamots asher tidefenu ruah. (5) Al ken lo yakumu reshaim bamishpat, vehataim baadat tsadikim. (6) Ki yodea Adonay dereh tsadikim, vedereh reshaim toved.

Türkçe anlamı: (1) Ne mutlu o insana ki, kötülerin öğüdüyle yürümez, günahkârların yolunda durmaz, alaycılarının arasında oturmaz. (2) Ancak zevkini RAB'bin Yasası'ndan alır ve gece gündüz onun üzerinde derin derin düşünür. (3) Böylesi akarsu kıyılarına dikilmiş ağaca benzer, meyvesini mevsiminde verir, yaprağı hiç solmaz. Yaptığı her işi başarır. (4) Kötüler böyle değil, rüzgarın savurduğu saman çöpüne benzerler. (5) Bu yüzden yargılanınca aklanamaz, doğrular topluluğunda yer bulamaz günahkârlar. (6) Çünkü RAB doğruların yolunu gözetir, kötülerin yolu ise ölüme götürür.²⁰

¹⁹ Hebrew-English Tanakh: The Jewish Bible (Illinois: Varda Books, 2009), Psalms 1/1-6.

²⁰ Kitabı Mukaddes: Tevrat, Zebur, İncil (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, 2013), Mez. 1/1-6.

2. Bulgular ve Yorum

Ashre aish asher lo alah

Şekil 2: "Ashre aish asher lo alah"

• 230

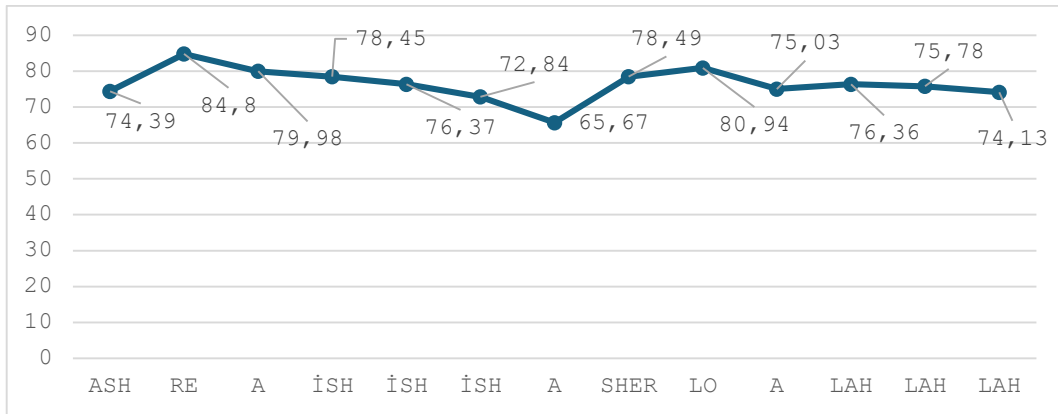
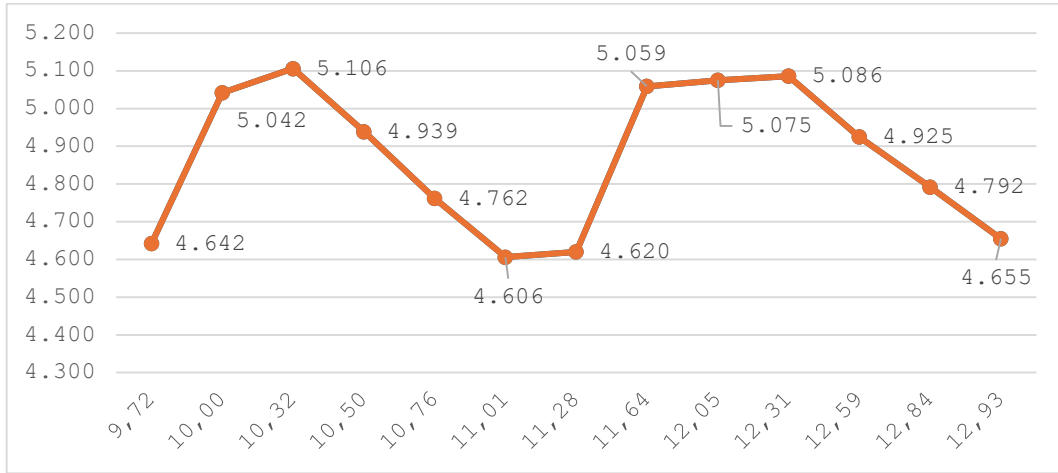
Hush time: 0,53 sec.

Ash re a ish a sher lo a lah

Ash re a ish a sher lo a lah

1 4 4 3 2 1 1 4 4 4 3 2 1

Ash re a ish a sher lo a lah

Baatsat reshaim, uvdereh hataim lo amad

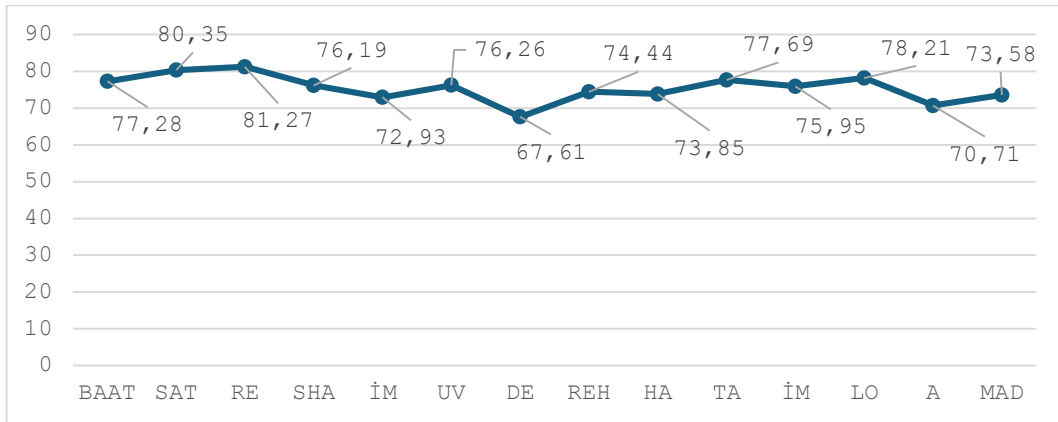
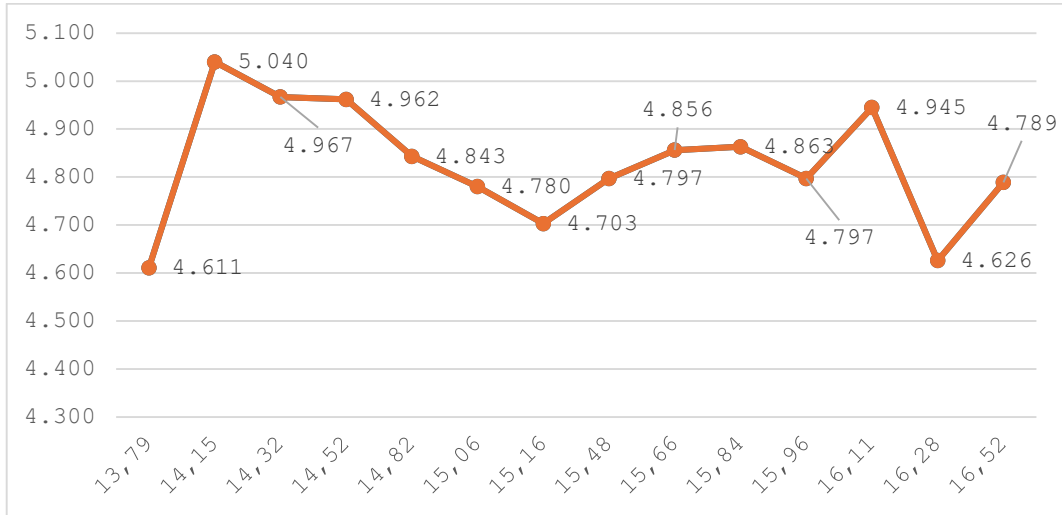
Şekil 3: "Baatsat reshaim, uvdereh hataim lo amad"

baat sat re sha im uv de reh ha ta im lo a mad

baat sat re sha im uv de reh ha ta im lo a mad

1 4 3 3 2 2 2 2 2 2 3 1 2

baat sat re sha im uv de reh ha ta im lo a mad

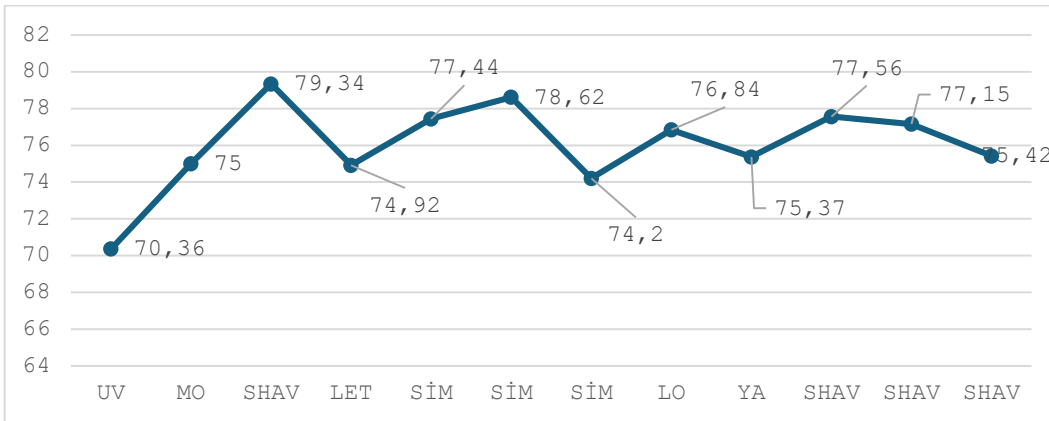
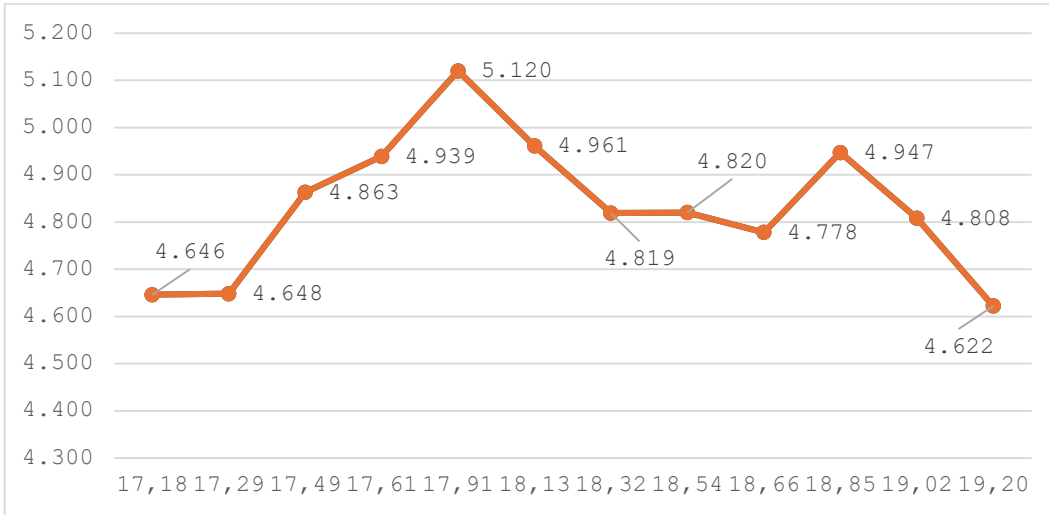
Uvmoshav letsim lo yashav

Şekil 4: “Uvmoshav letsim lo yashav”

uv mo shav let sim lo ya shav

uv mo shav let sim lp ya shav

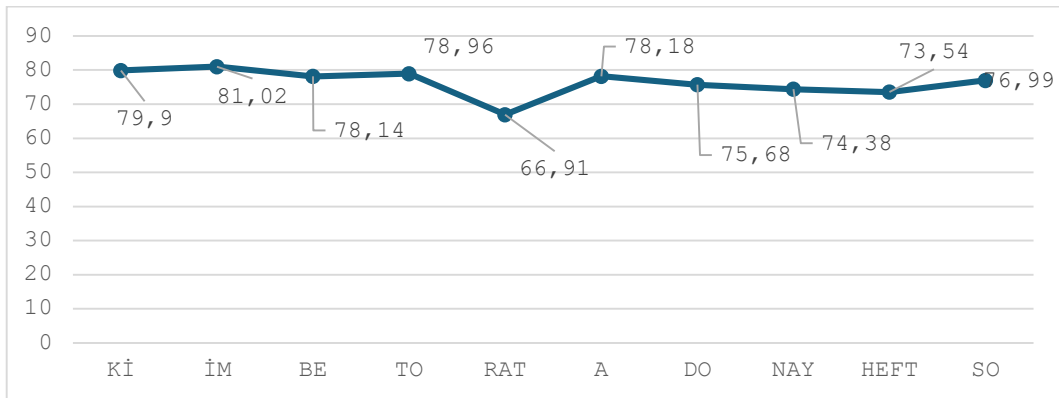
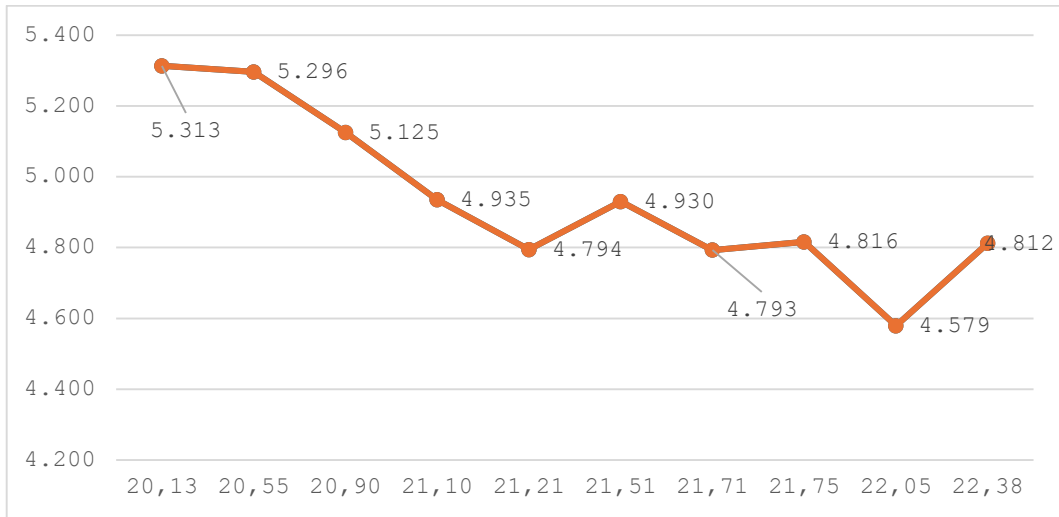
uv mo shav let sim lo ya shav

Ki im beTorat Adonay heftso

Şekil 5: "Ki im beTorat Adonay heftso"

Treble staff: Ki im be To rat A do nay heft so
 Bass staff: Ki im be To rat A do nay heft so
 Simplified staff: 5 5 4 3 2 3 2 2 1 2
 Lyrics: Ki im be To rat A do nay heft so
 Hush time: 0,49 sec.

uvTorato yege yomam valayla

Şekil 6: “uvTorato yege yomam valayla”

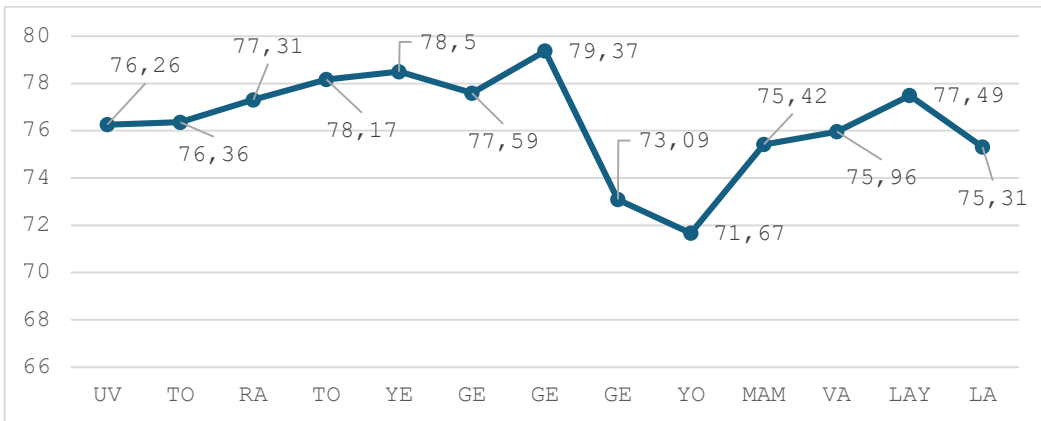
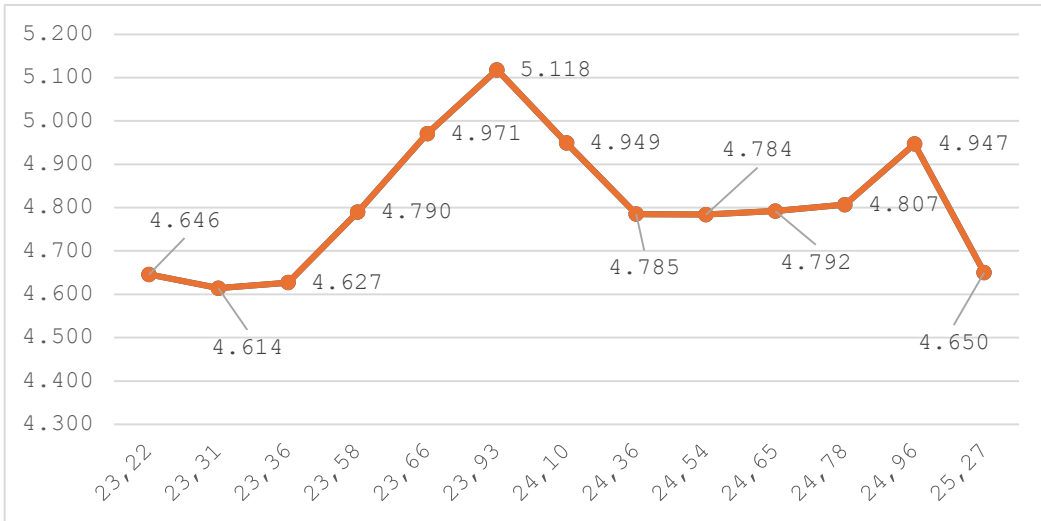
uv To ra to ye ge yo mam va lay la

uv To ra to ye ge yo mam va lay la

1 1 1 2 3 4 3 2 2 2 2 3 1

uv To ra to ye ge yo mam va lay la

Hush time: 0.41 sec.

Veaya keets shatul al palge mayim

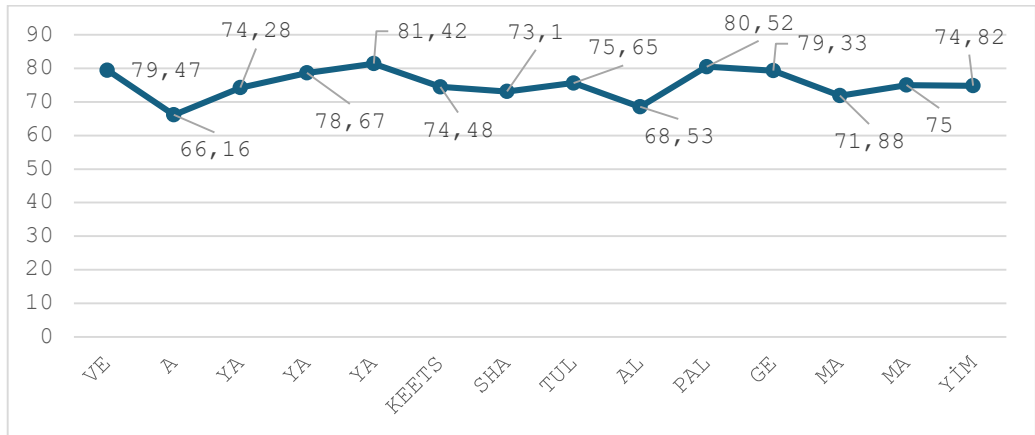
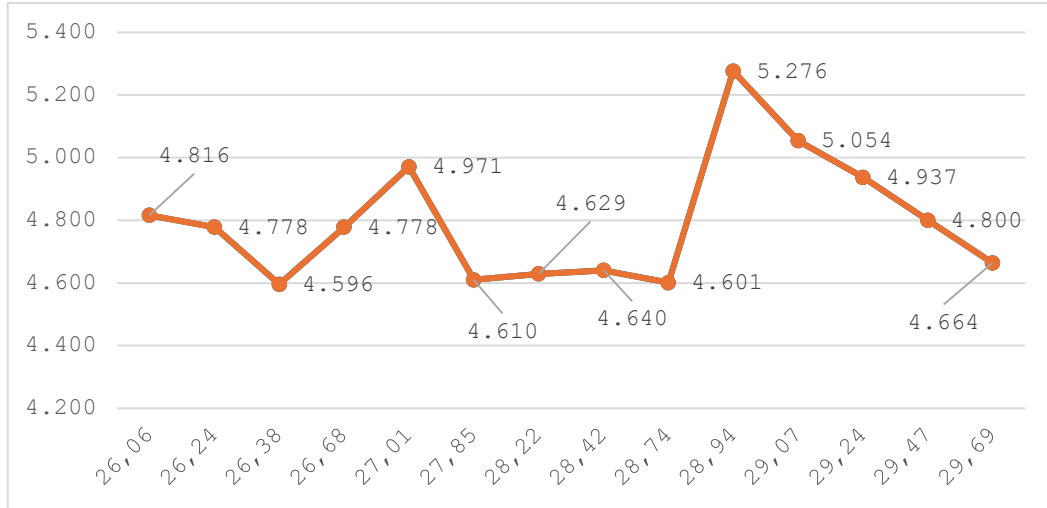
Şekil 7: “Veaya keets shatul al palge mayim”

Ve a ya keets sha tul al pal ge ma yim

Ve a ya keets sha tul al pal ge ma yim

2 2 1 2 3 1 1 1 1 5 4 3 2 1

Ve a ya keets sha tul al pal ge ma yim

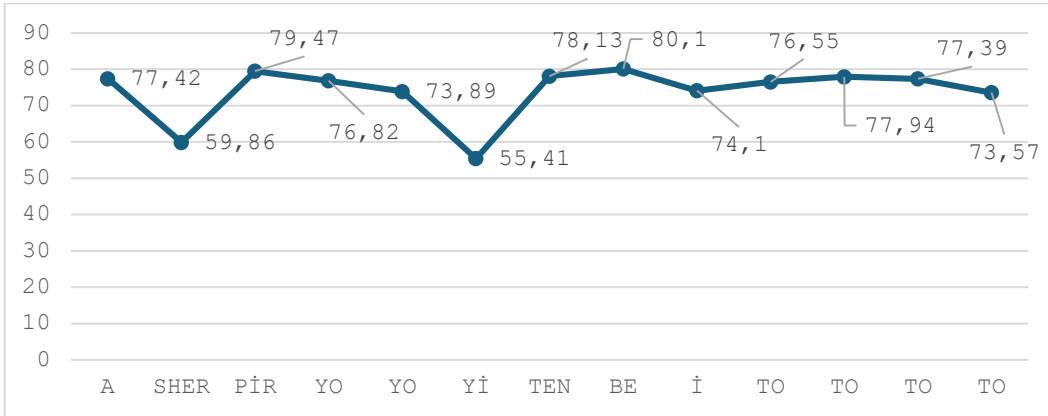
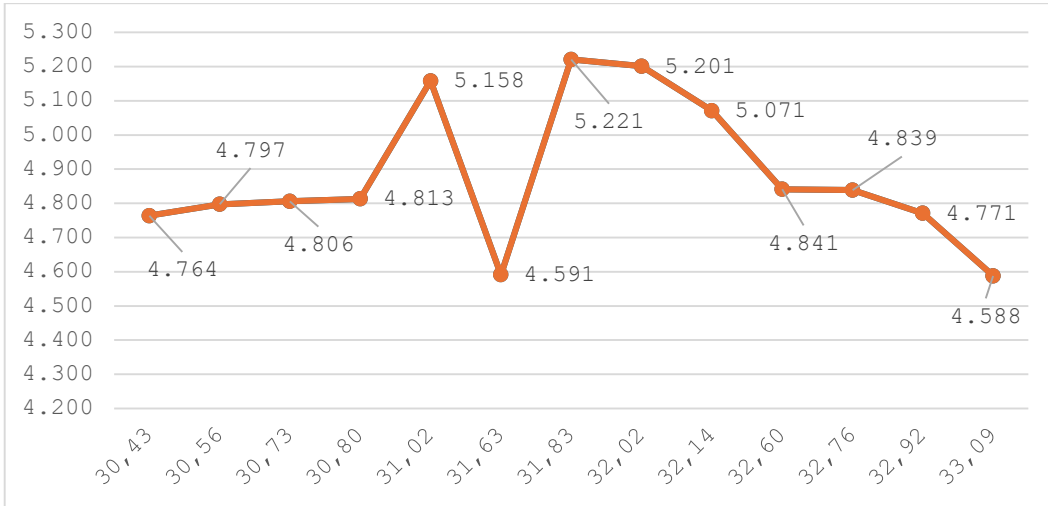
Asher piryo yiten beito

Şekil 8: "Asher piryo yiten beito"

a sher pir yo yi ten be i to
 a sher pir yo yi ten be i to
 a sher pir yo yi ten be i to

2 2 2 2 5 1 5 5 4 3 3 2 1
 a sher pir yo yi ten be i to

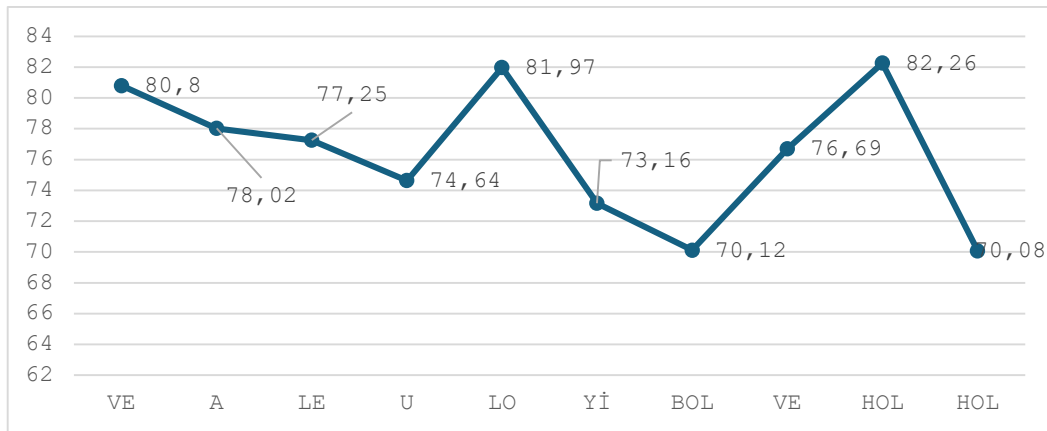
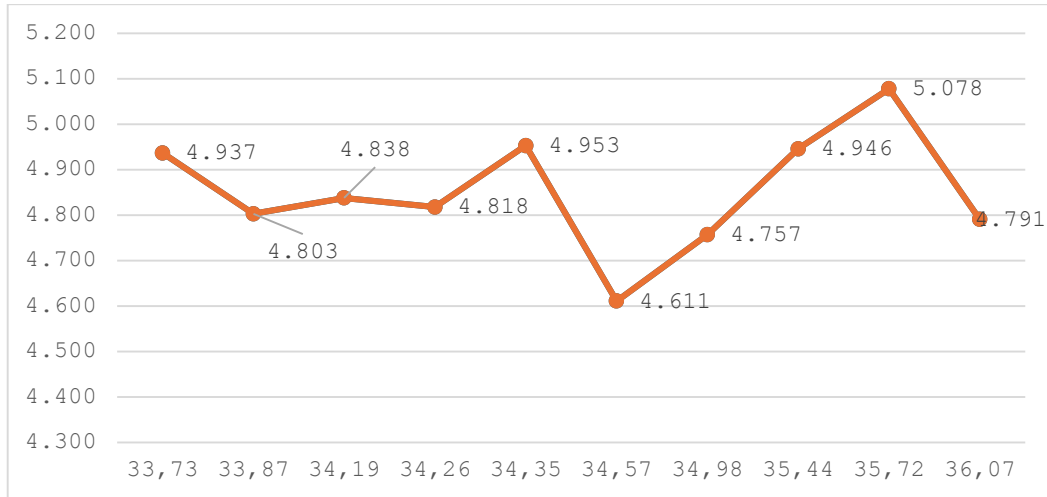
Hush time: 0,44 sec.
 Hush time: 0,37 sec.

Vealeu lo yibol, vehol

Şekil 9: "Vealeu lo yibol, vehol"

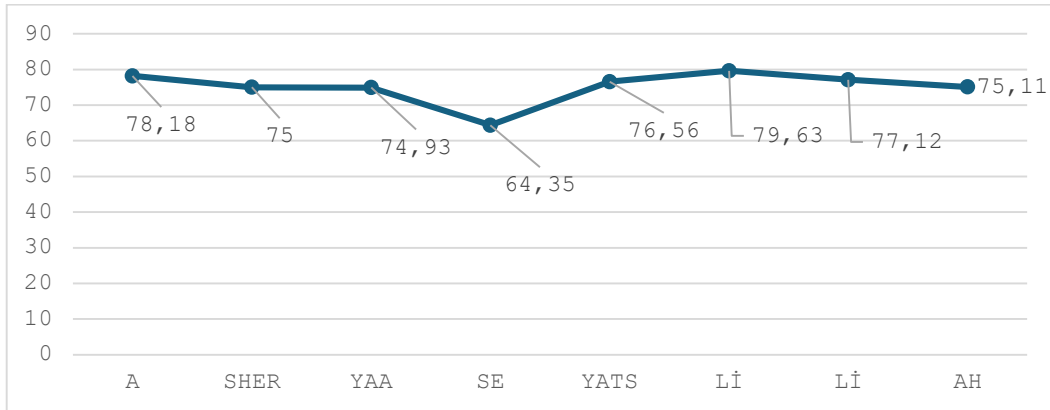
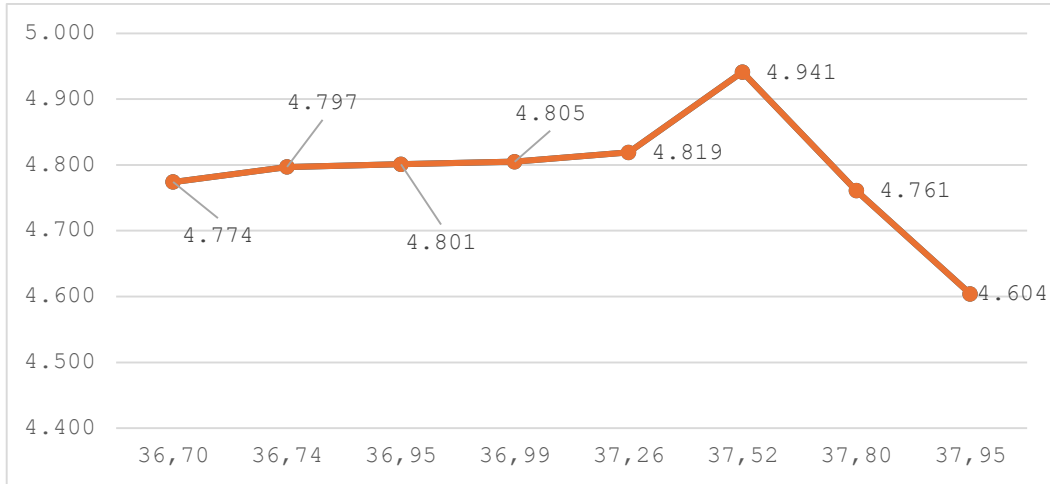
The musical score is presented in three staves. The top staff is in Treble clef, the middle in Bass clef, and the bottom in Piano (H) clef. The lyrics 've a le u lo yi bol ve hol' are written below each staff. The Treble and Bass staves include 'Hush time' annotations: 'Hush time: 0,34 sec.' and 'Hush time: 0,32 sec.' respectively. The Piano staff shows fingerings: 3, 2, 2, 2, 3, 1, 2, 3, 4, 2.

Asher yaase yatsliah

Şekil 10: "Asher yaase yatsliah"

Music notation for the phrase "Asher yaase yatsliah". The score includes a vocal line (treble and bass clefs) and a rhythmic line (percussion clef). The lyrics are: a sher yaa se yats li ah. The rhythmic line shows the following values: 2, 2, 2, 2, 2, 3, 2, 1. A "Hush time: 0.40 sec." is indicated at the end of the phrase.

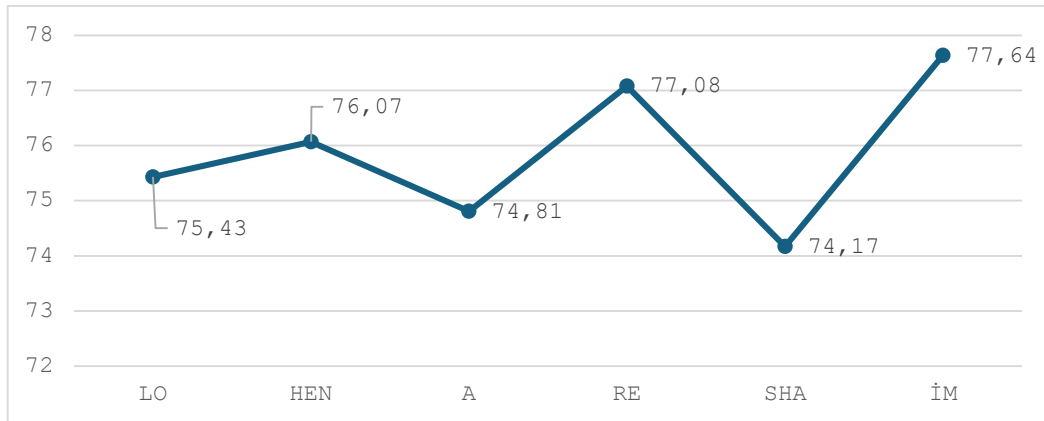
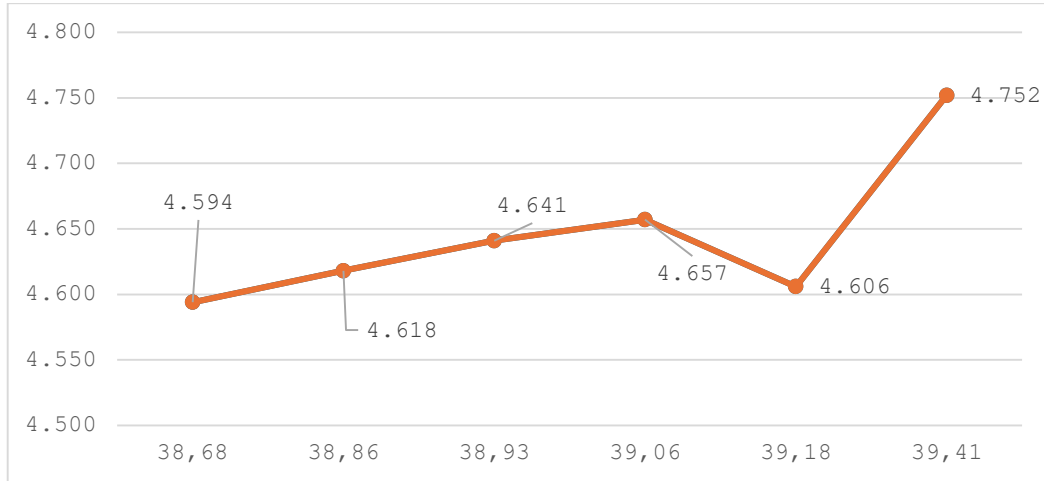

Lo hen areshaim

Şekil 11: "Lo hen areshaim"

The musical score for "Lo hen areshaim" is presented in three staves. The top staff is in Treble clef, the middle in Bass clef, and the bottom is a simplified staff with fingerings. The lyrics are: Lo hen a re sha im. A note "Hush time: 0,35 sec." is placed above the final note 'im'.

Staff	Lyrics	Fingering
Treble	Lo hen a re sha im	1 1 1 1 1 2
Bass	Lo hen a re sha im	
Simplified	Lo hen a re sha im	1 1 1 1 1 2

Ki im kamots asher tidefenu ruah

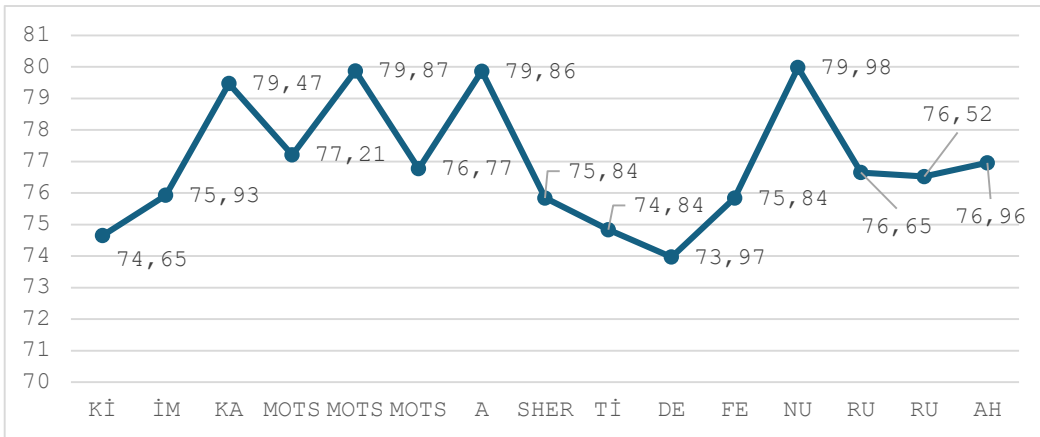
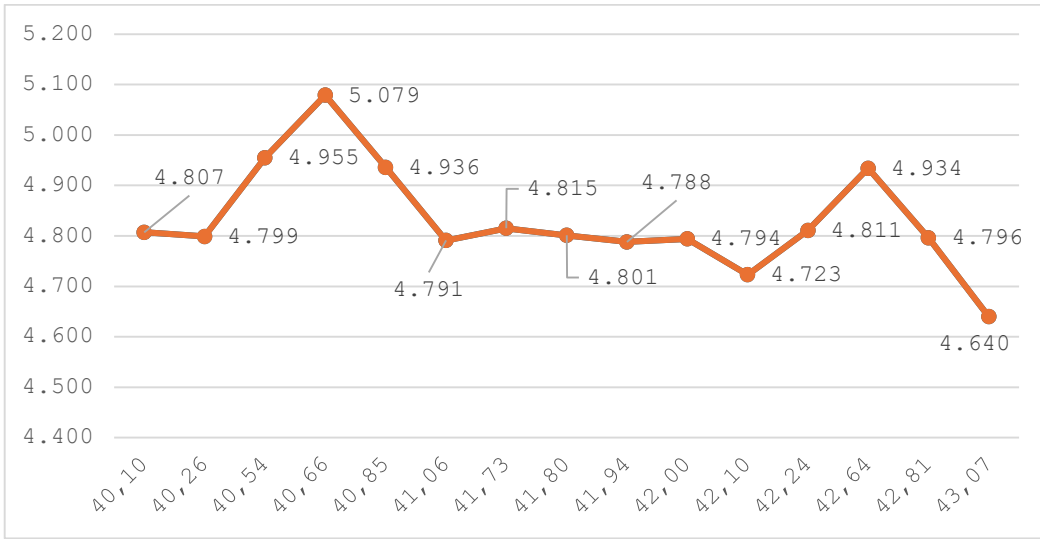
Şekil 12: “Ki im kamots asher tidefenu ruah”

ki im ka mots a sher ti de fe nu ru ah

ki im ka mots a sher ti de fe nu ru ah

2 2 3 4 3 2 2 2 2 2 2 2 3 2 1

ki im ka mots a sher ti de fe nu ru ah

Al ken lo yakumu reshaim bamishpat

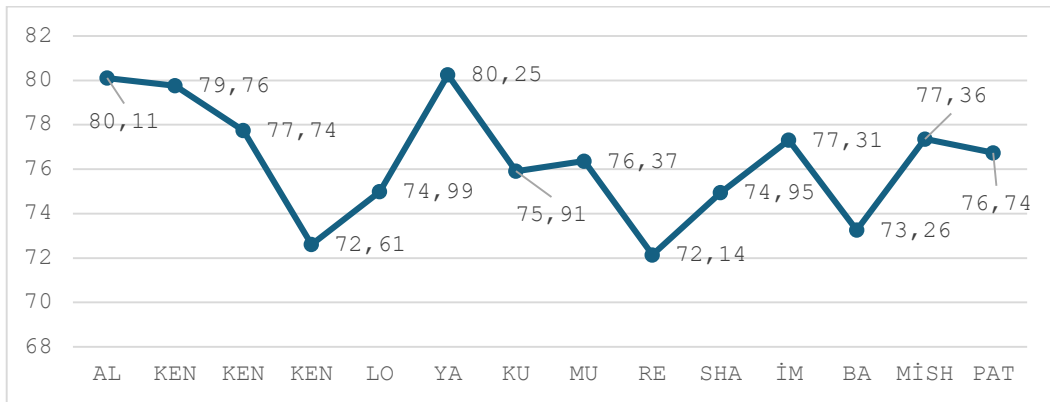
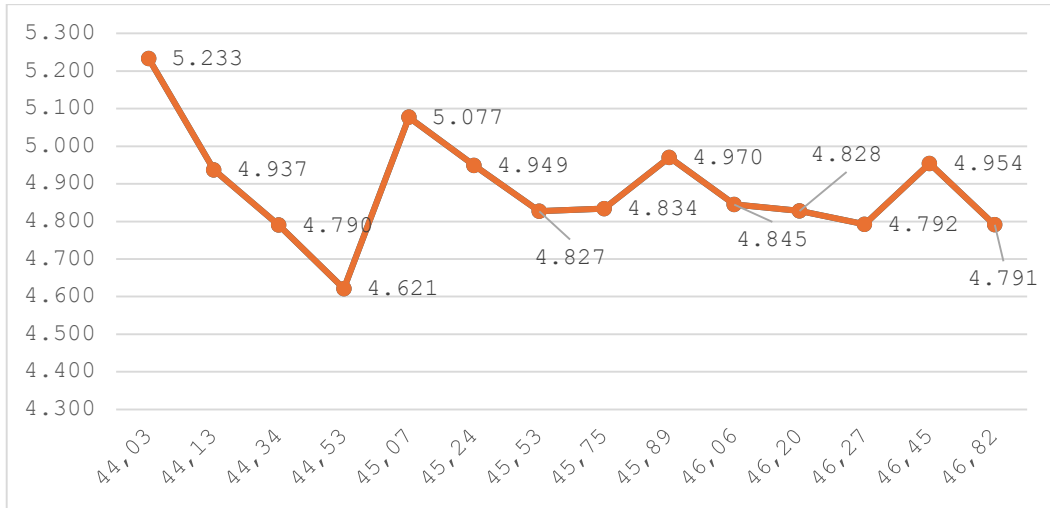
Şekil 13: “Al ken lo yakumu reshaim bamishpat”

Al ken lo ya ku mu re sha im ba mish pat

Al ken lo ya ku mu re sha im ba mish pat

Al ken lo ya ku mu re sha im ba mish pat

5 3 2 1 4 3 2 2 3 2 2 2 3 2

Vehataim baadat tsadikim

Şekil 14: “Vehataim baadat tsadikim”

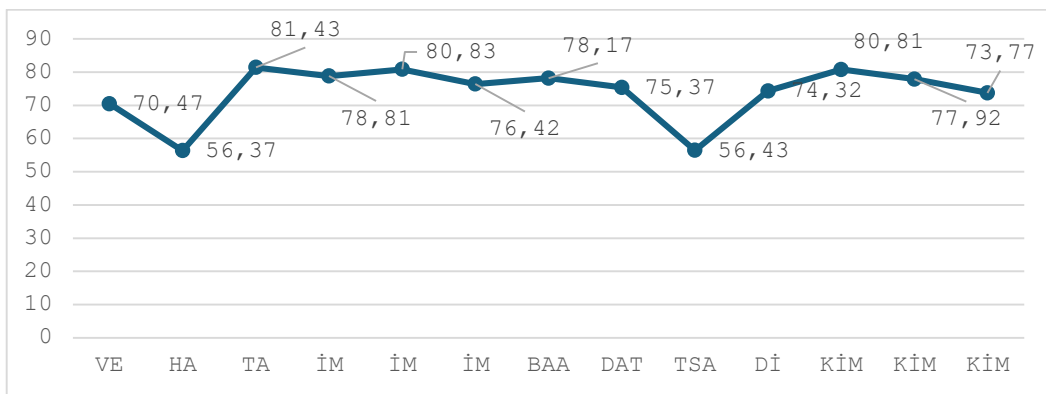
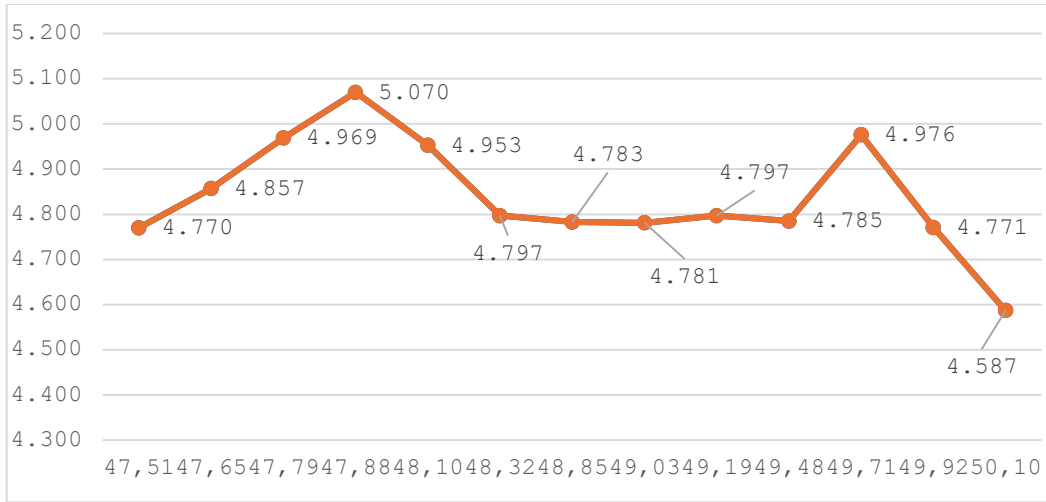
ve ha ta im baa dat tsa di kim

ve ha ta im baa dat tsa di kim

1 2 3 4 3 2 2 2 2 2 3 2 1

ve ha ta im baa dat tsa di kim

Hush time: 0.26 sec. Hush time: 0.43 sec.

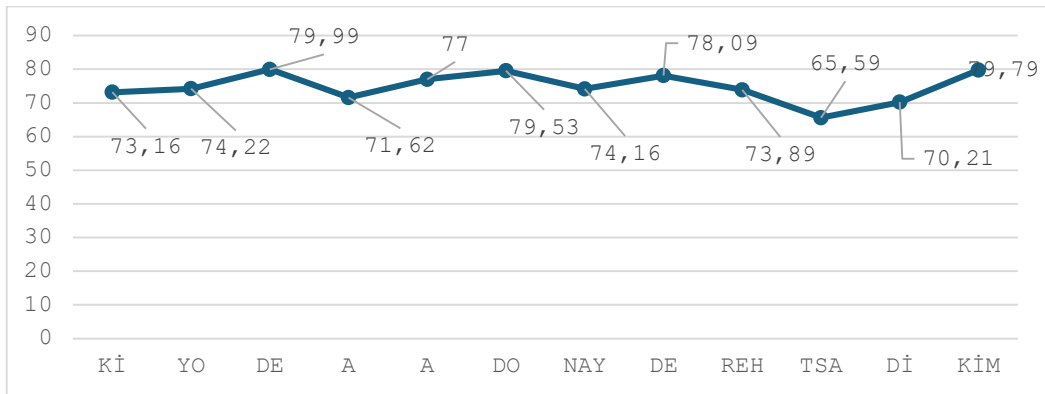
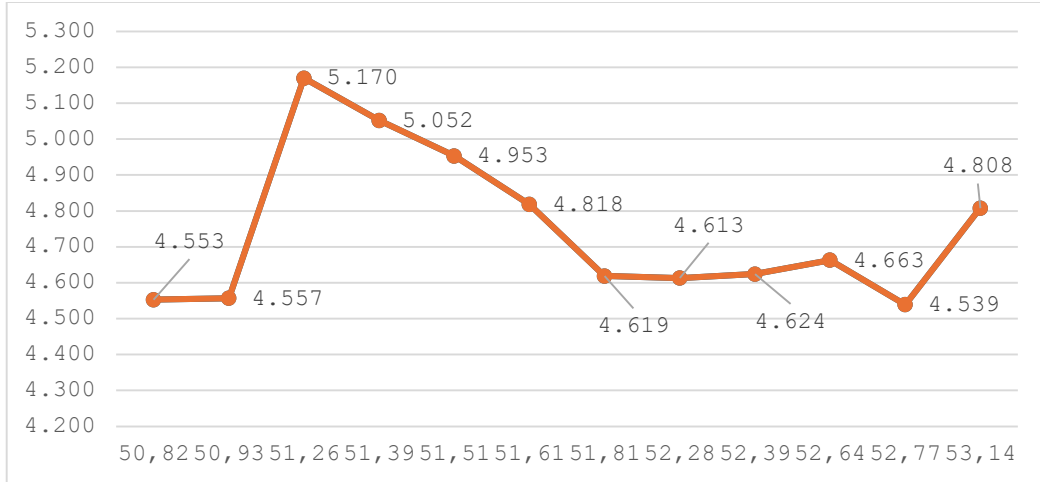

Ki yodea Adonay dereh tsadikim

Şekil 15: “Ki yodea Adonay dereh tsadikim”

Ki yo de a A do nay de reh tsa di kim
 Ki yo de a A do nay de reh tsa di kim
 1 1 5 4 3 2 1 1 1 1 1 2
 Ki yo de a A do nay de reh tsa di kim

Hush time: 0,39 sec.

Vedereh reshaim toved

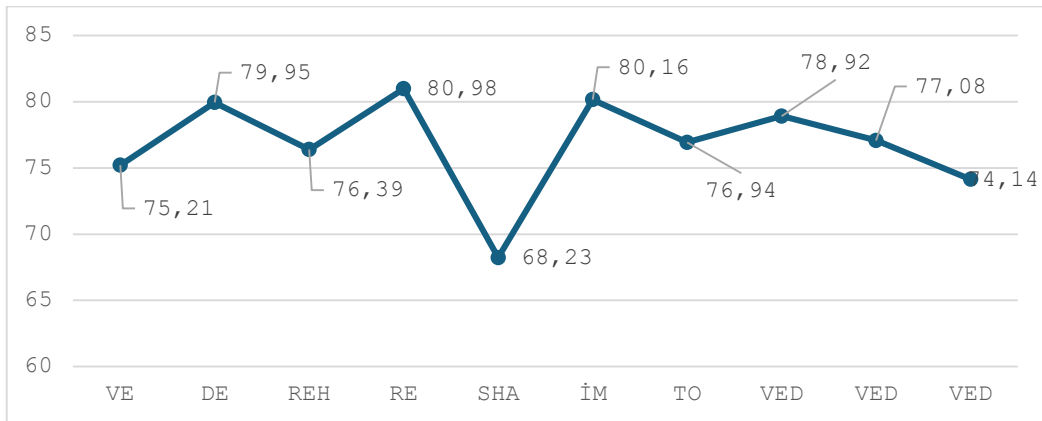
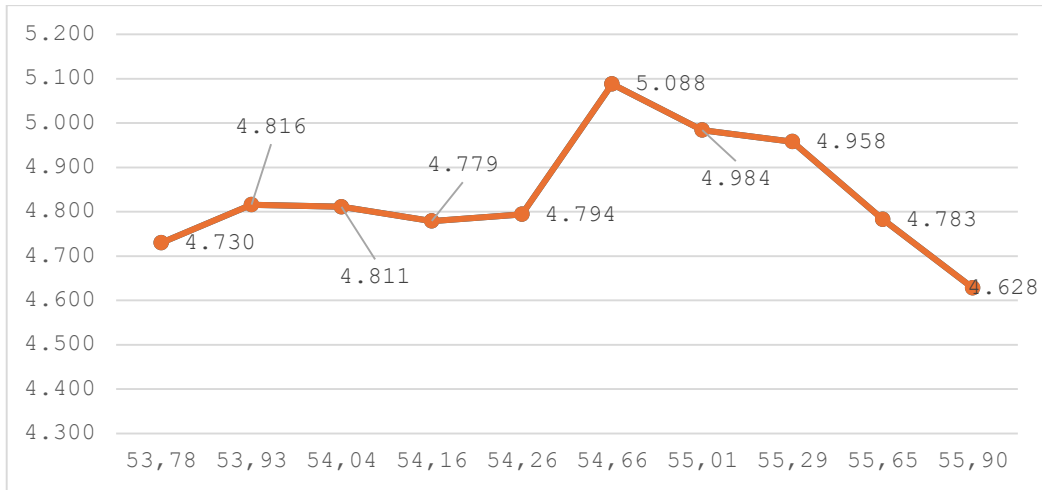
Şekil 16: “Vedereh reshaim toved”

ve de reh re sha im to ved

ve de reh re sha im to ved

2 2 2 2 2 4 4 3 2 1

ve de reh re sha im to ved

2.1. Perde ve Aralık Tutarlılığı

Ashre aish asher lo alah

Tablo 2: “Ashre aish asher lo alah” Cent Değerleri

SÖZ	NOTA	CENT
ASH	SOL	4,642
RE	DO	5,042
A	DO	5,106
ISH	Sİ	4,939
ISH	LA	4,762
ISH	SOL	4,606
A	SOL	4,620
SHER	DO	5,059
LO	DO	5,075
A	DO	5,086
LAH	Sİ	4,925
LAH	LA	4,792
LAH	SOL	4,655

İcraya yerinde çıkıcı Rast dörtlüsünü göstererek başlayan okuyucu, okuyuşun ilk bölümünde sadece Rast dörtlüsü içerisinde çıkıcı ve inici nağmeler yapmış ve makamın karar perdesinde kalış göstermiştir. Nazarî sistemle kısmen örtüştüğü görülen okuyuşun aralık değerlerini gösteren tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 3: “Ashre aish asher lo alah” Aralık Tablosu

ARALIK	AEU	İCRA KARŞILIĞI	FARK
SOL-DO	498	400	98
DO-DO	*	64	64
DO-Sİ	113	167	54
Sİ-LA	181	177	*
LA-SOL	204	156	48
SOL-SOL	*	14	*
SOL-DO	498	439	59
DO-DO	*	16	*
DO-DO	*	11	*
DO-Sİ	113	161	48
Sİ-LA	181	133	48
LA-SOL	204	137	67

Baatsat reshaim, uvdereh hataim lo amad

Tablo 4: “Baatsat reshaim, uvdereh hataim lo amad” Cent Değerleri

SÖZ	NOTA	CENT
BAAT	SOL	4,611
SAT	DO	5,040
RE	Sİ	4,967
SHA	Sİ	4,962
IM	LA	4,843
UV	LA	4,780
DE	LA	4,703
REH	LA	4,797
HA	LA	4,856
TA	LA	4,863
IM	LA	4,797
LO	Sİ	4,945
A	SOL	4,626
MAD	LA	4,789

Yerinde Rast dörtlüsü (Rast-Çârgâh) ile icraya devam eden okuyucu, makamın ikinci derecesini (Dügâh) bir süre pekiştirmiş ve Rast-Dügâh aralığını kullanarak bir kalış göstermiştir. Nazarî sistemle örtüşmediği görülen okuyuşun aralık değerlerini gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 5: “Baatsat reshaim, uvdereh hataim lo amad” Aralık Tablosu

ARALIK	AEU	İCRA KARŞILIĞI	FARK
SOL-DO	498	429	69
DO-Sİ	113	73	40
Sİ-Sİ	*	5	*
Sİ-LA	181	119	62
LA-LA	*	63	63
LA-LA	*	77	77
LA-LA	*	94	94
LA-LA	*	56	56
LA-LA	*	7	*
LA-LA	*	66	66
LA-Sİ	181	148	33

Sİ-SOL	385	319	66
SOL-LA	204	163	41

Uvmoshav letsim lo yashav

Tablo 6: “Uvmoshav letsim lo yashav” Cent Değerleri

SÖZ	NOTA	CENT
UV	SOL	4,646
MO	SOL	4,648
SHAV	LA	4,863
LET	Sİ	4,939
SIM	DO	5,120
SIM	Sİ	4,961
SIM	LA	4,819
LO	LA	4,820
YA	LA	4,778
SHAV	Sİ	4,947
SHAV	LA	4,808
SHAV	SOL	4,622

Rast-Dügâh aralığı ile icraya devam eden okuyucu, makamın dördüncü derecesine kadar seyrettikten sonra kademeli olarak karar perdesine kadar inip kalış göstermiştir. Nazarî sistemle kısmen örtüştüğü görülen okuyuşun aralık değerlerini gösteren tablosu aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 7: “Uvmoshav letsim lo yashav” Aralık Tablosu

ARALIK	AEU	İCRA KARŞILIĞI	FARK
SOL-SOL	*	2	*
SOL-LA	204	215	*
LA-Sİ	181	76	105
Sİ-DO	113	181	68
DO-Sİ	113	159	46
Sİ-LA	181	142	39
LA-LA	*	1	*
LA-LA	*	42	42
LA-Sİ	181	169	*
Sİ-LA	181	139	42
LA-SOL	204	186	*

Ki im beTorat Adonay heftso

Tablo 8: “Ki im beTorat Adonay heftso” Cent Değerleri

SÖZ	NOTA	CENT
KI	RE	5,313
IM	RE	5,296
BE	DO	5,125
TO	Sİ	4,935
RAT	LA	4,794
A	Sİ	4,930
DO	LA	4,793
NAY	LA	4,816
HEFT	SOL	4,579
SO	LA	4,812

İnici bir seyirle icraya devam eden okuyucu makamın üçüncü ve birinci dereceleri arasında karışık gezindikten sonra Rast-Dügâh ikilisi ile makamın ikinci derecesinde kalış göstermiştir. Nazarî sistemle büyük oranda örtüşmediği görülen okuyuşun bu bölümdeki aralık değerlerini içeren tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 9: “Ki im beTorat Adonay heftso” Aralık Tablosu

ARALIK	AEU	İCRA KARŞILIĞI	FARK
RE-RE	*	17	*
RE-DO	204	171	33
DO-Sİ	113	190	77
Sİ-LA	181	141	40
LA-Sİ	181	136	45
Sİ-LA	181	137	44
LA-LA	*	23	*
LA-SOL	204	237	33
SOL-LA	204	233	29

UvTorato yege yomam valayla

Tablo 10: “UvTorato yege yomam valayla” Cent Değerleri

SÖZ	NOTA	CENT
UV	SOL	4,646
TO	SOL	4,614
RA	SOL	4,627

TO	LA	4,790
YE	Sİ	4,971
GE	DO	5,118
GE	Sİ	4,949
GE	LA	4,785
YO	LA	4,784
MAM	LA	4,792
VA	LA	4,807
LAY	Sİ	4,947
LA	SOL	4,650

Makamın karar perdesini pekiştirerek icraya devam eden okuyucu makamın dördüncü derecesine kademeli olarak çıkıcı ve inici bir seyir göstermiştir. Ardından makamın ikinci derecesini pekiştiren okuyucu Segâh-Rast üçlü aralığını kullanarak, makamın karar perdesinde kalış göstermiştir. Nazarî sistemle kısmen örtüştüğü görülen okuyuşun bu bölümdeki aralık değerlerini içeren tablosu şu şekildedir.

Tablo 11: “UvTorato yege yomam valayla” Aralık Tablosu

ARALIK	AEU	İCRA KARŞILIĞI	FARK
SOL-SOL	*	32	32
SOL-SOL	*	13	*
SOL-LA	204	163	41
LA-Sİ	181	181	*
Sİ-DO	113	147	34
DO-Sİ	113	169	56
Sİ-LA	181	164	*
LA-LA	*	1	*
LA-LA	*	8	*
LA-LA	*	15	*
LA-Sİ	181	140	41
Sİ-SOL	385	297	88

Veaya keets shatul al palge mayim

Tablo 12: “Veaya keets shatul al palge mayim” Cent Değerleri

SÖZ	NOTA	CENT
VE	LA	4,816
A	LA	4,778

YA	SOL	4,596
YA	LA	4,778
YA	Sİ	4,971
KEETS	SOL	4,610
SHA	SOL	4,629
TUL	SOL	4,640
AL	SOL	4,601
PAL	RE	5,276
GE	DO	5,054
MA	Sİ	4,937
MA	LA	4,800
YIM	SOL	4,664

Makamın ikinci derecesi olan Dügâh ile seyre devam eden okuyucu Rast ile Segâh arasındaki perdeleri göstererek Segâh perdesinde asma karar yapmıştır. Ardından makamın karar perdesini pekiştiren okuyucu Rast-Nevâ beşli aralığını kullanarak Nevâ perdesine sıçramış ve inici bir Rast beşlisi ile karar perdesinde kalış göstermiştir. Nazarî sistemle önemli oranda örtüştüğü görülen icranın aralık değerlerini gösteren tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 13: “Veaya keets shatul al palge mayim” Aralık Tablosu

ARALIK	AEU	İCRA KARŞILIĞI	FARK
LA-LA	*	38	38
LA-SOL	204	182	*
SOL-LA	204	182	*
LA-Sİ	181	193	*
Sİ-SOL	385	361	*
SOL-SOL	*	19	*
SOL-SOL	*	11	*
SOL-SOL	*	39	39
SOL-RE	702	675	27
RE-DO	204	222	*
DO-Sİ	113	117	4
Sİ-LA	181	137	44
LA-SOL	204	136	68

Asher piryo yiten beito

Tablo 14: “Asher piryo yiten beito” Cent Değerleri

SÖZ	NOTA	CENT
A	LA	4,764
SHER	LA	4,797
PIR	LA	4,806
YO	LA	4,813
YO	RE	5,158
YI	SOL	4,591
TEN	RE	5,221
BE	RE	5,201
I	DO	5,071
TO	Sİ	4,841
TO	Sİ	4,839
TO	LA	4,771
TO	SOL	4,588

Dügâh perdesini pekiştirerek icraya devam eden okuyucu makamın güçlüsü olan Nevâ perdesine hızlıca kaydırma yapmıştır. Ardından Rast-Nevâ beşli aralığı ile icraya devam eden okuyucu kademeli bir şekilde inici Rast beşlisi perdelerini kullanarak makamın karar perdesinde kalış göstermiştir. Nazarî sistemle daha çok örtüşmediği görülen okuyuşun aralık değerlerini gösteren tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 15: “Asher piryo yiten beito” Aralık Tablosu

ARALIK	AEU	İCRA KARŞILIĞI	FARK
LA-LA	*	33	33
LA-LA	*	9	*
LA-LA	*	7	*
LA-RE	498	345	153
RE-SOL	702	567	135
SOL-RE	702	630	72
RE-RE	*	20	*
RE-DO	204	130	74
DO-Sİ	113	230	117
Sİ-Sİ	*	2	*
Sİ-LA	181	68	113
LA-SOL	204	183	*

Vealeu lo yibol, vehol

Tablo 16: “Vealeu lo yibol, vehol” Cent Değerleri

SÖZ	NOTA	CENT
VE	Sİ	4,937
A	LA	4,803
LE	LA	4,838
U	LA	4,818
LO	Sİ	4,953
YI	SOL	4,611
BOL	LA	4,757
VE	Sİ	4,946
HOL	DO	5,078
HOL	LA	4,791

Makamın üçüncü perdesi ile icraya devam eden okuyucu bir müddet Dügâh perdesini pekiştirdikten sonra Rast-Dügâh ikili aralığını kullanarak asma kalış yapmıştır. Ardından okuyucu sırasıyla Segâh, Çârgâh ve Dügâh perdelerini göstererek kalış yapmıştır. Nazarî sistemle daha çok örtüşmediği görülen okuyuşun aralık değerlerini gösteren tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 17: “Vealeu lo yibol, vehol” Aralık Tablosu

ARALIK	AEU	İCRA KARŞILIĞI	FARK
Sİ-LA	181	134	47
LA-LA	*	35	35
LA-LA	*	20	*
LA-Sİ	181	135	46
Sİ-SOL	385	342	43
SOL-LA	204	146	58
LA-Sİ	181	189	*
Sİ-DO	113	132	*
DO-LA	294	287	*

Asher yaase yatsliah

Tablo 18: “Asher yaase yatsliah” Cent Değerleri

SÖZ	NOTA	CENT
A	LA	4,774
SHER	LA	4,797

YAA	LA	4,801
SE	LA	4,805
YATS	LA	4,819
LI	Sİ	4,941
LI	LA	4,761
AH	SOL	4,604

Dügâh perdesini pekiştirerek icraya devam eden okuyucu, Segâh perdesine yöneldikten sonra, karar perdesine kademeli bir şekilde inmiş ve bu perdede kalış göstermiştir. Nazarî sistemle kısmen örtüştüğü görülen okuyuşun aralık değerlerini içeren tablosu şu şekildedir.

Tablo 19: “Asher yaase yatsliah” Aralık Tablosu

ARALIK	AEU	İCRA KARŞILIĞI	FARK
LA-LA	*	23	*
LA-LA	*	4	*
LA-LA	*	4	*
LA-LA	*	14	*
LA-Sİ	181	122	59
Sİ-LA	181	180	*
LA-SOL	204	157	47

Lo hen areshaim

Tablo 20: “Lo hen areshaim” Cent Değerleri

SÖZ	NOTA	CENT
LO	SOL	4,594
HEN	SOL	4,618
A	SOL	4,641
RE	SOL	4,657
SHA	SOL	4,606
IM	LA	4,752

Bu bölümde okuyucu makamın karar perdesini pekiştirmiş ve ardından Dügâh perdesinde kalış göstermiştir. Nazarî sistemle örtüşüp örtüşmediğine dair yeterli verinin bulunmadığı bu bölümde, okuyuşun aralık değerlerini gösteren tablosu şu şekilde oluşmuştur.

Tablo 21: “Lo hen areshaim” Aralık Tablosu

ARALIK	AEU	İCRA KARŞILIĞI	FARK
SOL-SOL	*	24	*
SOL-SOL	*	23	*
SOL-SOL	*	16	*
SOL-SOL	*	51	51
SOL-LA	204	146	58

Ki im kamots asher tidefenu ruah

Tablo 22: “Ki im kamots asher tidefenu ruah” Cent Değerleri

SÖZ	NOTA	CENT
KI	LA	4,807
IM	LA	4,799
KA	Sİ	4,955
MOTS	DO	5,079
MOTS	Sİ	4,936
MOTS	LA	4,791
A	LA	4,815
SHER	LA	4,801
TI	LA	4,788
DE	LA	4,794
FE	LA	4,723
NU	LA	4,811
RU	Sİ	4,934
RU	LA	4,796
AH	SOL	4,640

Dügâh perdesiyle icraya devam eden okuyucu, kademeli olarak Dügâh ile Çârgâh perdesinde çıkıcı ve inici bir seyir yapıp asma kalış göstermiştir. Dügâh perdesini pekiştirerek icraya devam eden okuyucu, Segâh perdesine yöneldikten sonra kademeli olarak karar perdesine yönelmiş ve bu perdede kalış göstermiştir. Nazarî sistemle daha çok örtüştüğü tespit edilen okuyuşun aralık değerlerini içeren tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 23: “Ki im kamots asher tidefenu ruah” Aralık Tablosu

ARALIK	AEU	İCRA KARŞILIĞI	FARK
LA-LA	*	8	*
LA-Sİ	181	156	25
Sİ-DO	113	124	*

DO-Sİ	113	143	30
Sİ-LA	181	145	36
LA-LA	*	24	*
LA-LA	*	14	*
LA-LA	*	13	*
LA-LA	*	6	*
LA-LA	*	70	70
LA-LA	*	88	88
LA-Sİ	181	123	58
Sİ-LA	181	138	43
LA-SOL	204	156	48

Al ken lo yakumu reshaim bamishpat

Tablo 24: “Al ken lo yakumu reshaim bamishpat” Cent Değerleri

SÖZ	NOTA	CENT
AL	RE	5,233
KEN	Sİ	4,937
KEN	LA	4,790
KEN	SOL	4,621
LO	DO	5,077
YA	Sİ	4,949
KU	LA	4,827
MU	LA	4,834
RE	Sİ	4,970
SHA	LA	4,845
IM	LA	4,828
BA	LA	4,792
MISH	Sİ	4,954
PAT	LA	4,791

Yerinde inici Rast beşlisiyle icraya devam eden okuyucu karar perdesinde asma kalış yapmıştır. Çârgâh perdesiyle icraya devam eden okuyucu Dügâh ve Segâh perdelerinde karışık gezindikten sonra, Dügâh-Segâh ikili aralığını kullanarak karar perdesinde kalış göstermiştir. Nazarî sistemle kısmen örtüşen okuyuşun aralık değerlerini gösteren tablosu aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 25: “Al ken lo yakumu reshaim bamishpat” Aralık Tablosu

ARALIK	AEU	İCRA KARŞILIĞI	FARK
RE-Sİ	317	296	*
Sİ-LA	181	147	34
LA-SOL	204	169	35
SOL-DO	498	456	42
DO-Sİ	113	128	*
Sİ-LA	181	122	59
LA-LA	*	7	*
LA-Sİ	181	136	45
Sİ-LA	181	125	56
LA-LA	*	17	*
LA-LA	*	36	36
LA-Sİ	181	162	*
Sİ-LA	181	163	*

Vehataim baadat tsadikim

Tablo 26: “Vehataim baadat tsadikim” Cent Tablosu

SÖZ	NOTA	CENT
VE	SOL	4,770
HA	LA	4,857
TA	Sİ	4,969
IM	DO	5,070
IM	Sİ	4,953
IM	LA	4,797
BAA	LA	4,783
DAT	LA	4,781
TSA	LA	4,797
DI	LA	4,785
KIM	Sİ	4,976
KIM	LA	4,771
KIM	SOL	4,587

Yerinde çıkıcı ve inici Rast dörtlüsünü içeren perdeleri gösteren okuyucu, makamın ikinci derecesi olan Dügâh perdesinde asma kalış yapmıştır. Dügâh perdesini pekiştirerek icraya devam eden okuyucu, Segâh perdesinden karar perdesine doğru kademeli bir iniş

yapmış ve karar perdesinde kalış göstermiştir. Nazarî sistemle büyük oranda örtüştüğü görülen okuyuşun aralık değerlerini içeren tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 27: “Vehataim baadat tsadikim” Aralık Tablosu

ARALIK	AEU	İCRA KARŞILIĞI	FARK
SOL-LA	204	87	117
LA-Sİ	181	112	69
Sİ-DO	113	101	*
DO-Sİ	113	117	*
Sİ-LA	181	156	25
LA-LA	*	6	*
LA-LA	*	2	*
LA-LA	*	16	*
LA-LA	*	12	*
LA-Sİ	181	191	*
Sİ-LA	181	205	*
LA-SOL	204	184	*

Ki yodea Adonay dereh tsadikim

Tablo 28: “Ki yodea Adonay dereh tsadikim” Cent Tablosu

SÖZ	NOTA	CENT
KI	SOL	4,553
YO	SOL	4,557
DE	RE	5,170
A	DO	5,052
A	Sİ	4,953
DO	LA	4,818
NAY	SOL	4,619
DE	SOL	4,613
REH	SOL	4,624
TSA	SOL	4,663
DI	SOL	4,539
KIM	LA	4,808

Rast-Nevâ beşli aralığı ile icraya devam eden okuyucu, inici bir Rast beşlisinin ardından karar perdesini bir süre pekiştirmiş ve Rast-Dügâh ikili aralığı ile Dügâh perdesinde kalış göstermiştir. Nazarî sistemle kısmen örtüştüğü görülen okuyuşun aralık değerlerini içeren tablosu aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 29: “Ki yodea Adonay dereh tsadikim” Aralık Tablosu

ARALIK	AEU	İCRA KARŞILIĞI	FARK
SOL-SOL	*	4	*
SOL-RE	702	613	89
RE-DO	204	118	86
DO-Sİ	113	99	*
Sİ-LA	181	135	46
LA-SOL	204	199	*
SOL-SOL	*	6	*
SOL-SOL	*	11	*
SOL-SOL	*	39	39
SOL-SOL	*	124	124
SOL-LA	204	269	65

Vedereh reshaim toved

Tablo 30: “Vedereh reshaim toved” Cent Tablosu

SÖZ	NOTA	CENT
VE	LA	4,730
DE	LA	4,816
REH	LA	4,811
RE	LA	4,779
SHA	LA	4,794
IM	DO	5,088
TO	DO	4,984
VED	Sİ	4,958
VED	LA	4,783
VED	SOL	4,628

Dügâh perdesini kullanarak okuyuşu sürdüren icracı bir anda Çârgâh perdesine yönelmiş ve yerinde inici Rast dörtlüsü ile icrayı sonlandırmıştır. Nazarî sistemle kısmen örtüştüğü görülen okuyuşun aralık değerlerini gösteren tablosu şu şekildedir.

Tablo 31: “Vedereh reshaim toved” Aralık Tablosu

ARALIK	AEU	İCRA KARŞILIĞI	FARK
LA-LA	*	86	86
LA-LA	*	5	*
LA-LA	*	32	32

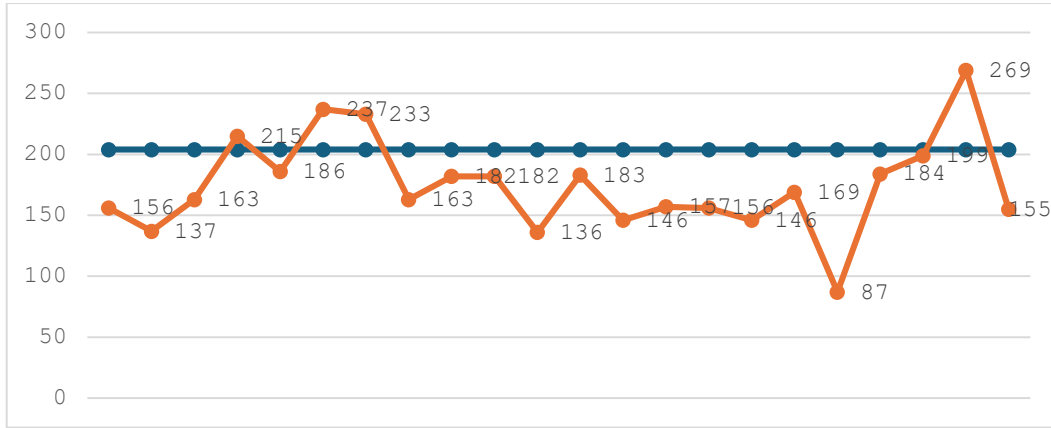
LA-LA	*	15	*
LA-DO	294	294	*
DO-DO	*	104	104
DO-Sİ	113	26	87
Sİ-LA	181	175	*
LA-SOL	204	155	49

2. 2. Aralıklar

2.2.1. İkili Aralıklar

2.2.1.1. Rast-Dügâh Aralığı (204)

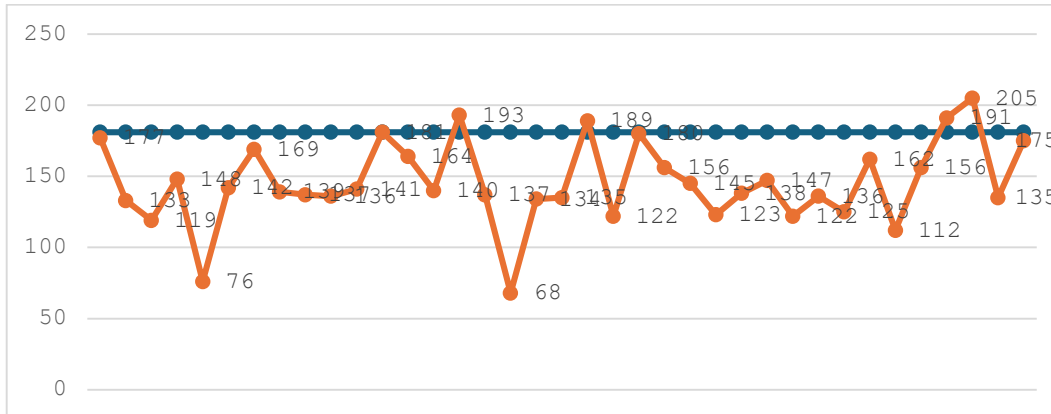
Şekil 17: Rast-Dügâh Aralığı

Arel Ezgi Uzdilek sistemine göre 204 cent olan Rast-Dügâh aralığı icra içerisinde 22 defa kullanılmıştır. Grafiğe baktığımızda okuyuşun birçok yerde sisteme göre uzak bölgelerde tınladığını görmekteyiz. Dolayısıyla sistem ile icra genel olarak örtüşmemektedir.

2.2.1.2. Dügâh-Segâh Aralığı (181)

Şekil 18: Dügâh-Segâh Aralığı

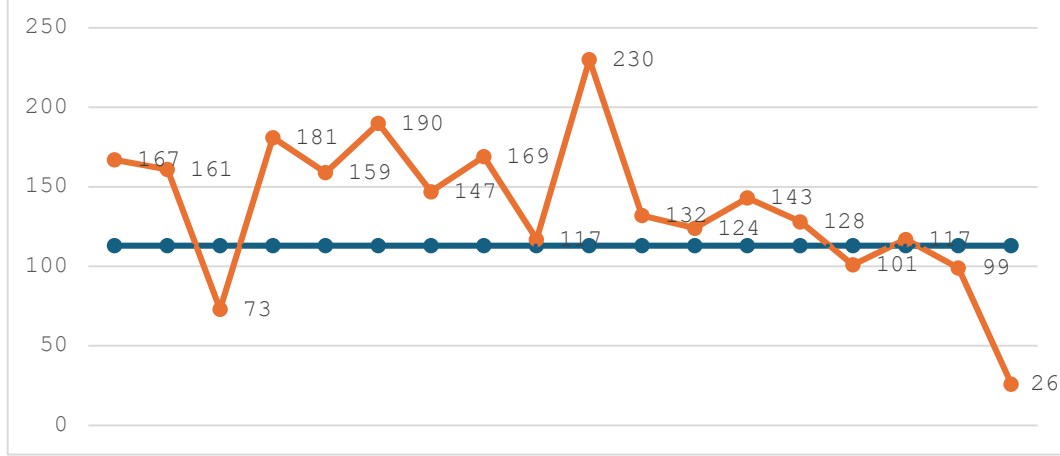

Arel Ezgi Uzdilek sistemine göre 181 cent olan Dügâh-Segâh aralığı okuyuş içerisinde 37 defa kullanılmıştır. Yukarıdaki grafik göz önünde bulundurulduğunda sadece 10 yerde

icranın sisteme yakın tınladığı görülmektedir. Bu sebeple sistem ile icra genel olarak örtüşmemektedir.

2.2.1.3. Segâh-Çârgâh Aralığı (113)

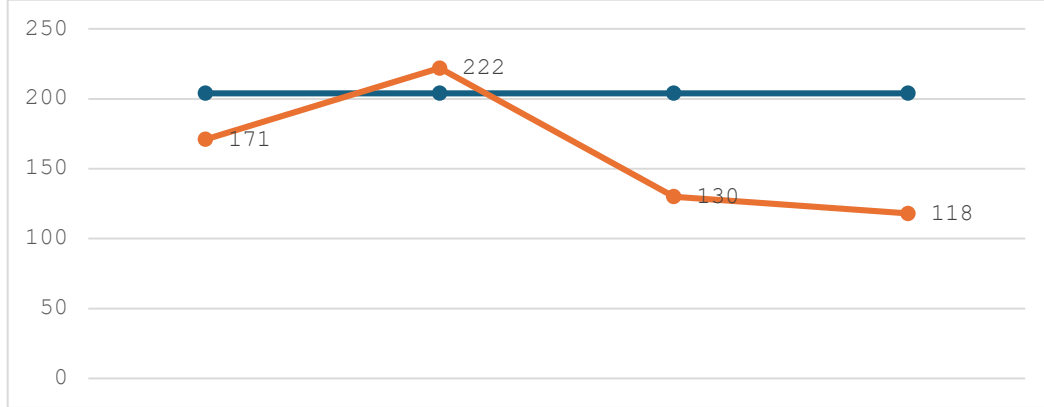
Şekil 19: Segâh-Çârgâh Aralığı

Arel Ezgi Uzdilek sistemine göre 113 cent olan Segâh-Çârgâh ikili aralığı icra içerisinde 18 defa kullanılmıştır. Grafiği değerlendirdiğimizde icranın sisteme göre genellikle daha tiz bölgelerde tınladığını görmekteyiz. Bununla birlikte icra sekiz yerde sisteme yakın değerlerdedir. Bu sebeple sistem ile okuyuşun genel olarak örtüşmediğini söylemek mümkündür.

2.2.1.4. Çârgâh-Nevâ Aralığı (204)

Şekil 20: Çârgâh-Nevâ Aralığı

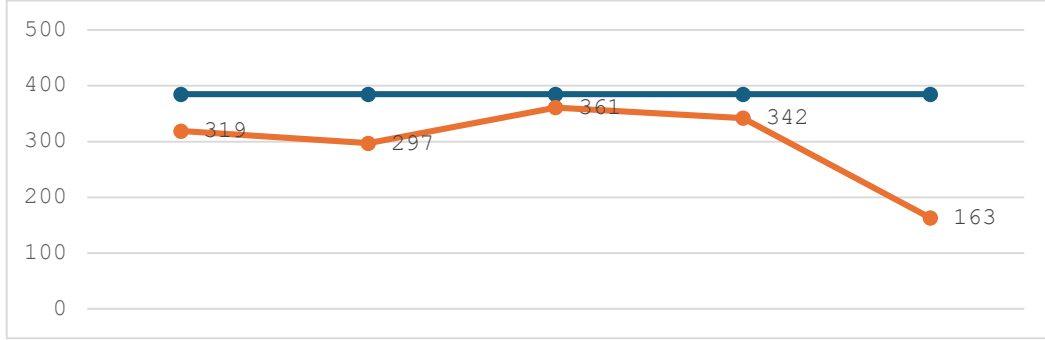

Arel Ezgi Uzdilek sistemine göre 204 cent olan Çârgâh-Nevâ aralığı okuyucu tarafından sadece dört defa kullanılmıştır. Grafiğe baktığımızda sadece bir bölgede okuyuşun sisteme yakın bölgede tınladığını görmekteyiz. Bu sebeple sistem ile icranın genel olarak örtüşmediğini söylemek mümkündür.

2.2.2. Üçlü Aralıklar

2.2.2.1. Rast-Segâh Aralığı (385)

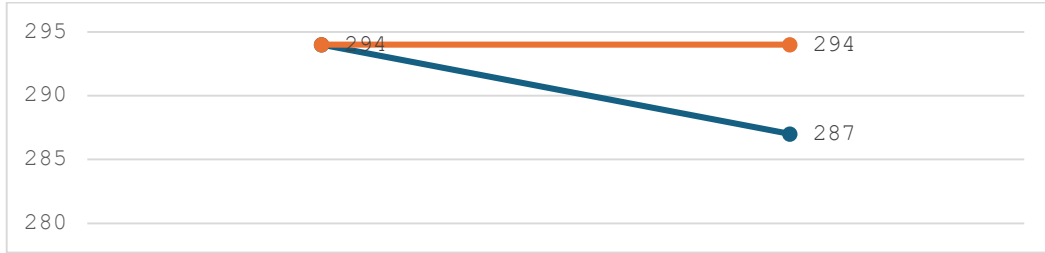
Şekil 21: Rast-Segâh Aralığı

Arel Ezgi Uzdilek sistemine göre 385 cent olan Rast-Segâh üçlü aralığı icra içerisinde sadece beş defa kullanılmıştır. Grafiği göz önünde bulundurduğumuzda icranın iki yerde sisteme yakın, üç yerde ise uzak olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle sistem ile icranın örtüşmediğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

2.2.2.2. Dügâh-Çârgâh Aralığı (294)

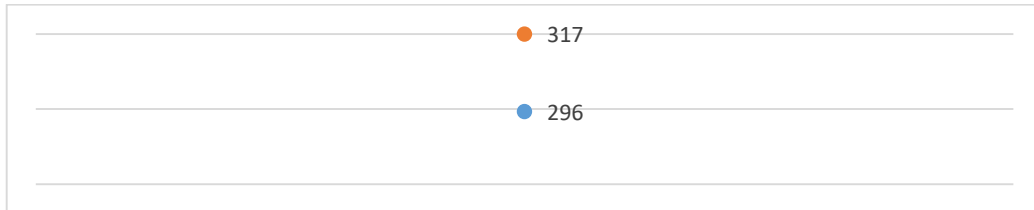
Şekil 22: Dügâh-Çârgâh Aralığı

Arel Ezgi Uzdilek sistemine göre 294 cent olan Dügâh-Çârgâh üçlü aralığı icra içerisinde sadece iki yerde kullanılmıştır. Grafiğe bakıldığında icranın her iki yerde de sisteme yakın bölgede tınladığı görülmektedir. Dolayısıyla sistem ile icra örtüşmektedir.

2.2.2.3. Segâh-Nevâ Aralığı (317)

Şekil 23: Segâh-Nevâ Aralığı

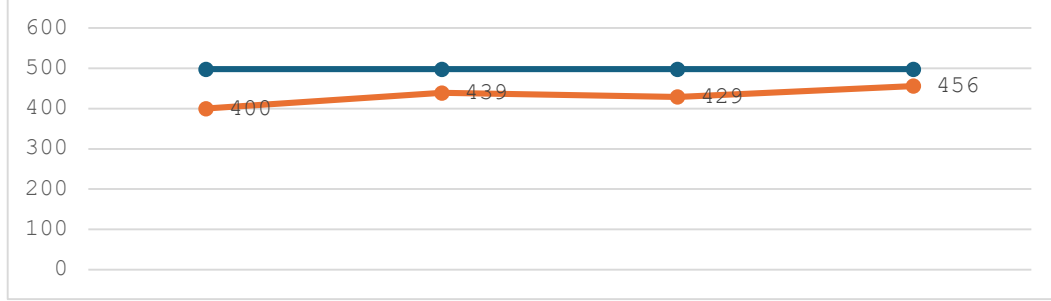

Arel Ezgi Uzdilek sistemine göre 317 cent olan Segâh-Nevâ aralığı icra içerisinde sadece bir defa kullanılmıştır. Grafiğe baktığımızda icranın sisteme yakın bölgede tınladığını görmekteyiz. Dolayısıyla sistem ile icranın genel olarak örtüştüğü ifade edilebilir.

2.2.3. Dörtlü Aralıklar

2.2.3.1. Rast-Çârgâh Aralığı (498)

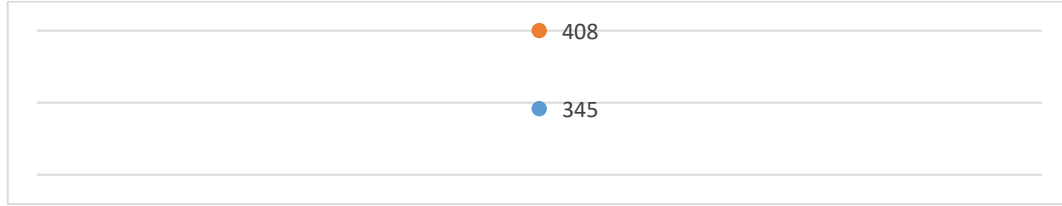
Şekil 24: Rast-Çârgâh Aralığı

Arel Ezgi Uzdilek sistemine göre 498 cent olan Rast-Çârgâh aralığı icra içerisinde sadece dört defa kullanılmıştır. Grafiği değerlendirdiğimizde icranın sisteme göre pest bölgelerde tınladığını görmekteyiz. Bu sebeple sistem ile icranın örtüşmediğini söyleyebiliriz.

2.2.3.2. Dügâh-Nevâ Aralığı (498)

Şekil 25: Dügâh-Nevâ Aralığı

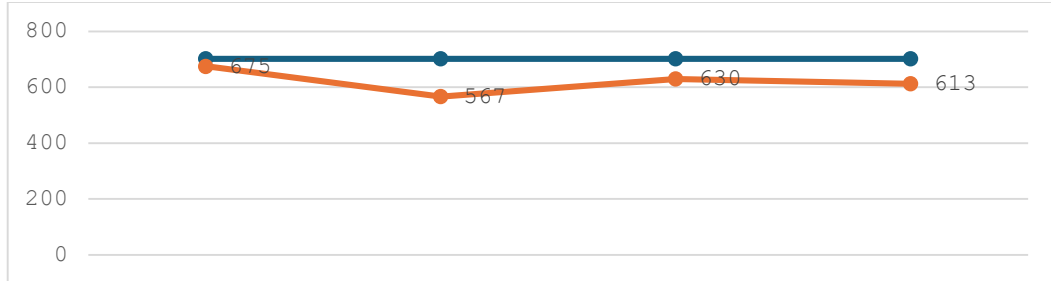

Arel Ezgi Uzdilek sistemine göre 498 cent olan Dügâh-Nevâ dörtlü aralığı okuyuş içerisinde sadece bir defa kullanılmıştır. Grafikte de gözlemlendiği üzere, icra sisteme göre oldukça pest bir bölgede tınlamaktadır. Bu sebeple sistem ile icranın örtüşmediğini söylemek mümkündür.

2.2.4. Beşli Aralıklar

2.2.4.1. Rast-Nevâ Aralığı (702)

Şekil 26: Rast-Nevâ Aralığı

Arel Ezgi Uzdilek sistemine göre 702 cent olan Rast-Nevâ beşli aralığı, icra içerisinde sadece dört defa kullanılmıştır. Grafiğe baktığımızda sadece bir yerde icranın sisteme yakın bir bölgede tınladığını, buna rağmen sisteme göre icranın pest bölgelerde tınladığını görmekteyiz. Dolayısıyla sistem ile icranın genel olarak örtüşmediğini söylemek mümkündür.

2.3. Perde Adetleri

Tablo 32: Perde Adetleri

Perde Adı	Ort. Cent Değeri	Perde Adedi	İcradaki Oranı (%)
RAST	4,625	42	%23,73
DÜĞÂH	4,798	76	%42,93
SEGÂH	4,943	33	%18,65
ÇARGAH	5,074	18	%10,17
NEVÂ	5,234	8	%4,52

Yukarıdaki tabloda Rast makamına benzer bir makamda Zebur ayetlerinin okunuşu esnasında icracının kullandığı perdeler yer almaktadır. Okuyuş içerisinde en çok kullanılan perde, makamın ikinci derecesi olan Düğâh (%42,93) perdesidir. Okuyucu, icranın neredeyse yarısında bu perdeyi sıklıkla göstermiştir. İcrada en çok kullanılan ikinci perde, aynı zamanda makamın karar perdesi olan Rast (%23,73) perdesidir. İcrada en az kullanılan perde ise makamın güçlü perdesi olan Nevâ (%4,52) perdesidir.

Okuyucunun icrada kullandığı perdeler ile Rast makamı dizisi göz önünde bulundurulduğunda, okuyuşun oldukça sade bir üslupla okunduğu sonucu çıkarılabilir. Okuyucunun bunu yapmasındaki amacın makam ve nağme yapmaktan ziyade metindeki anlamı ortaya çıkarmak olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte yerinde Rast beşlisi haricinde hiçbir perde icra esnasında kullanılmamıştır.

Yukarıda yer alan bilgiler genel olarak değerlendirildiğinde okuyuşun nazarî sistemde tarif edilen Rast makamı dizisine kısmen benzediği söylenebilir. Bununla birlikte okuyuşun Rast'a benzer bir makamda gerçekleştirildiği söylenebilir.

2.4. Uzayan Hecelerdeki Melodik Yapı

Tablo 33: Uzayan Hecelerdeki Melodik Yapı

Uzayan Hece	Son	Uzama Süresi (Sn)	Regist. (Aralık)	Perde Adedi	Perde Tekrarı	Rast	Düğâh	Segâh	Çargâh	Nevâ
ALAH		0,67	3	3	3	1		1		
AMAD		0,21	1	1	1		1			
YASHAV		0,57	3	3	3	1	1	1		
HEFTSO		0,31	1	1	1		1			
VALAYLA		0,27	1	1	1	1				
VEAYA		1,01	3	3	3	1	1	1		
MAYIM		0,33	1	1	1	1				
PIRYO		0,30	2	2	2		1			1
BEITO		0,74	3	3	4	1	1	2		
YIBOL		0,39	1	1	1		1			

VEHOL	0,55	2	2	2		1		1	
YATSLIAH	0,29	1	1	1	1				
ARESHAIM	0,49	1	1	1		1			
KAMOTS	0,59	3	3	3		1	1	1	
RUAH	0,24	1	1	1	1				
KEN	0,74	3	3	3	1	1	1		
BAMISHPAT	0,23	1	1	1		1			
VEHATAIM	0,62	3	3	3		1	1	1	
TSADIKIM	0,70	3	3	3	1	1	1		
TSADIKIM	0,28	1	1	1		1			
TOVED	1,10	3	3	3	1	1	1		
Register Ort.		1,95							
Perde Adedi Ort.			1,95						
Perde Tekrarı Ort.				2					
Perde Tekrar Top.					11	17	10	3	1
Perde Tekrar (%)					26	41	24	7	2
Hece Adedi	21								
Ort. Uzama Süresi	0,51								

Yukarıdaki tabloda icra esnasında 21 defa uzayan son hecenin uzadığı süre (saniye cinsinden), uzadığı aralık ve uzatma esnasında okuyucu tarafından kullanılan perdeler gösterilmiştir. Perdelerin isimlerinin altlarında kalın (bold) yazılı olan rakamlar uzamanın bittiği perdeyi göstermektedir.

Tabloya bakıldığında icra sırasındaki ortalama uzama süresinin 0,51 saniye olduğu görülmektedir. Bu süreyi, hecelerin genelinde değerlendirdiğimizde oldukça tutarlı bir uzama süresinin olduğu görülmektedir. Uzayan hecelerde de genellikle yaklaşık iki aralık kullanılmıştır.

Uzayan hecelerde en çok kullanılan perde, makamın ikinci derecesi olan Dügâh perdesidir. Makamın güçlü perdesi uzayan hecelerde sadece bir defa kullanırken, makamın karar perdesi ise 11 defa kullanılmıştır. Kullanım sıklıklarına göre perdeler Dügâh (%41), Rast (%26), Segâh (%24), Çârgâh (%7) ve Nevâ (%2) olmak üzere sıralanmaktadır.

2.5. Susma Süreleri

Tablo 34: Susma Süreleri

Sus Yeri	Sus Süresi
ALAH.....BAATSAT	0,53
AMAD.....UVMOSHAV	0,45
YASHAV.....KI	0,67
HEFTSO.....UVTORATO	0,49
VALAYLA.....VEAYA	0,41
VEAYA.....KEETS	0,50
MAYIM.....ASHER	0,30
PIRYO.....YITEN	0,44
BEITO.....VEALEU	0,37
YIBOL.....VEHOL	0,34
VEHOL.....ASHER	0,32
YATSLIAH.....LO	0,40
ARESHAIM.....KI	0,35
KAMOTS.....ASHER	0,33
RUAH.....AL	0,51
KEN.....LO	0,27
BAMISHPAT.....VEHATAIM	0,47
VEHATAIM.....BAATSAT	0,26
TSADIKIM.....KI	0,43
TSADIKIM.....VEDEREH	0,39
Okuyuş Süresinin Toplamı (Sn)	46,466
Sus Süresinin Toplamı (Sn)	8,23
Sus Adedinin Toplamı	20
Sus Sürelerinin Ortalaması (Sn)	0,41
Sus Süresinin İcra İçerisindeki Oranı (%)	%18

Yukarıdaki tabloda Kutsal Kitap'ta yer alan Mezmurlar bölümünün ilk cümlelerinin okuyuşundaki suslar gösterilmiştir. İcra esnasında 20 adet sus kullanılmıştır.

Bir sus için ortalama 0,41 saniye kullanan icracı, okuyuşun genelinde suslara yer vererek çok kısa süre geçirmiştir. İcradaki susların okuyuşa oranı %18'tir. Bununla birlikte sus sürelerine baktığımızda genellikle bir saniyenin altında olduklarını görmekteyiz. Bu da icranın hızla ilerlediğini göstermektedir.

Sonuç

Okunan ayette perdelerin ortalama cent değerleri incelendiğinde okuyuşun kısmen Arel-Ezgi-Uzdilek sistemindeki referans aralık değerleri ile örtüştüğü söylenebilir. Ancak icranın içerisindeki aralık fark değerleri ele alındığında, cent değerlerinin nazarî sistemle genellikle örtüşmediği görülmektedir. İkili, üçlü, dördü ve beşli aralıkların tespit edildiği okuyuşta, aralıklar arasında Arel-Ezgi-Uzdilek sistemine oranla ciddi farklar bulunmaktadır.

Perdelerin kullanım oranları göz önünde bulundurulduğunda, okuyuşun bir kutsal kitap ayeti okuyuşu olması münasebetiyle de sade bir icra ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Okuyuşta sadece yerinde Rast beşlisinin kullanılması, bu beşli içerisinde Nevâ perdesinin oldukça az kullanılması ve bununla birlikte Dügâh perdesinin de neredeyse icranın yarısında kullanılması sade bir okuyuş gerçekleştiğinin en önemli kanıtlarıdır.

Ülkemizde Seferad Yahudi dini müziği hakkında yapılan çalışmaların az olması sebebiyle saha araştırması olarak ortaya konulan çalışma, Yahudi dini müziğini daha iyi anlamak ve yaşadığımız coğrafyanın kültürel zenginliğini ortaya koymak açısından önem arz etmektedir. Her ne kadar birebir Rast makamı diyemeyeceğimiz bu nağmelerde hem Türk Müziği referans aralıkları hem de Yahudi geleneksel müziğinin özellikleri görülmektedir. Buna ek olarak kökeni çok eskiye dayanan Taamim notasyon sisteminin Aşkenaz kültüründeki yerine dair bir çalışmanın yapılması önerilmektedir. Bu açıdan bakıldığında ülkemizde var olan Seferad ve Aşkenaz kültürüne ait farklı icra biçimlerine dair daha kapsamlı araştırmalar, ülkemizdeki müzikal zenginliği çok daha belirgin bir biçimde ortaya koyacaktır. Ayrıca çalışma, özellikle Yahudi müzikolojisi alanında olmak üzere, uluslararası literatüre kültürel müzik analizleri bağlamında bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Kaynakça

- Andrews, George Whitfield. "Music as an Expression of Religious Feeling". *The Musical Quarterly* 2/3 (Temmuz 1916), 331-338.
- Arslan, Ayşegül. *Semavi Dinlerin İstanbul'daki Mabetlerinde İcra Edilen Doğuş İlahilerinin Karşılaştırmalı Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Aydınlı, Rıdvan. *Osmanlı/Türk Müziği Geleneğinin Karamanlıca Kaynaklarında Usul Meselesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Bardakçı, Murat. *Fener Beyleri'ne Türk Şarkıları*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 1992.
- Behar, Cem. *Ali Ufkî ve Mezmurlar*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 1990.
- Besalel, Yusuf. *Osmanlı ve Türk Yahudileri*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın, 2004.
- Chrysantos of Madytos. *Great Theory of Music*. çev. Katy Romanou. New York: The Axion Estin Foundation, 2010.
- Çiftçi, Muhammed Recai. "Kani Karaca ve Bekir Sıdkı Sezgin'in Ezan Tekbirleri Çerçevesinde Tony Adlı Ses Yazılımının İşlevselliği". *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 43 (Ekim 2019), 248-255.
- Çiftçi, Muhammed Recai. *İstanbul'daki Hristiyan ve Müslüman Mabetlerinde Okunan Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran-ı Kerim Ayetlerinin Karşılaştırmalı Müzikal Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Ergiş, Gazi. *İstanbul'daki Yahudi, Hristiyan ve İslam Mabetlerinde İcra Edilen İlahilerin Karşılaştırmalı Müzikal Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Hebrew-English Tanakh: The Jewish Bible. Illinois: Varda Books, 2009.

- Karaman, Fikret. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. ed. İsmail Karagöz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Kılıç, Mehmet Akif. "Praat'la Nazalite ve Nazalans Ölçümü". *Foniyatri Seminerleri*. İstanbul: Medeniyet Üniversitesi Göztepe Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 2018.
- Kitabı Mukaddes: Tevrat, Zebur, İncil. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, 2013.
- Küçük, Abdurrahman – Tümer, Günay. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 1994.
- Longford, William Wingfield. *Music and Religion*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., 1916.
- Lutkin, Peter Christian. *Music in The Church*. Milwaukee: The Young Churchman Company, 1910.
- Psilacos, Basilios. *Byzantine Ecclesiastical Music*. Sydney: Greek Orthodox Archdiocese of Australia, 2010.
- Savas, Savas I. *Byzantine Music In Theory and In Practice*. Boston: Hercules Press, 1965.
- Smith, Chani Haran. "PaRDeS Hate'amim: Listening to The Music Inside The Orchard". *Journal of Synagogue Music* 48/1 (2023), 111-133.
- Tillyard, H. J. W. *Byzantine Music And Hymnography*. London: The Faith Press, 1923.
- Topşir, Mustafa. "Taamim Sembolleri ve Melodik Olarak İfade Edilmeleri". *İdil Sanat ve Dil Dergisi* 12/103 (Mart 2023), 373-400. doi: 10.7816/idil-12-103-08
- Topşir, Mustafa. İstanbul'daki Yahudi, Hristiyan ve Müslüman Mabedlerinde Okunan Duaların Karşılaştırmalı Müzikal Analizi. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Topşir, Mustafa. "Türk Din Musikisi Alanında Transkripsiyon Metodolojisi". ASEAD 14. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu. ed. Ongarkul Koblanoca vd. 16-25. Ankara: Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2024.
- Wellesz, Egon. *A History of Byzantine Music And Hymnography*. Oxford: Clarendon Press, 1962.
- Yeprem, Mehmet Safa. *Türk Cami Musikisi ile Mukayeseli Olarak İstanbul Gayr-ı Müslimlerinde Mabed Musikisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Yeprem, Mehmet Safa. "İlahiyat Fakültelerinde Müzikal İşitme, Okuma ve Yazma Çalışmaları". *Geçmişten Günümüze Uluslararası Dinî Mûsikî Sempozyumu*. ed. Şuayp Özdemir – Ayşegül Gün. 399-409. Amasya: Amasya Üniversitesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, 2017.